

HID

IRODALOM
MŰVÉSZE
KRITIKÁ

B. SZABÓ GYÖRGY:

Kilenc ismeretlen József Attila
vers és néhány tanulság

SZIRMAI KÁROLY:

Nevelő és tanítvány

CSEPE IMRE:

Halál a nyomortanyán,
Ágyban maradtunk,
Élettöredék (versek)

LUKÁCS GYULA:

Karácsony Rownóban

GALAMB JÁNOS:

Misztikus őszi jóslat,
Félhomály (versek)

MAGYAR KLASSZIKUSOK

Juhász Géza: Báró Eötvös József
regényírói munkássága

DISPUTA

Olajos Mihály: Vitáink
margójára

**NÉPRAJZ, ZENE, KÖNYV-
LAPSZEMLE, JEGYZETEK**

Konyovics Milán rajzai

FEBRUÁR

XVII. ÉVF.

1953

A munka útján

a könyv a dolgozó ember legjobb utitársa

Minden olvasónak

Irodalmi tájékoztatót ad
Gyors és pontos könyvszolgálatot nyújt a

Könyvbarátok köre

A könyvbarátok kedvezményei:

20%-os engedmény a könyvek bolti árából;
részletfizetéses könyvbeszerzés;
ingyenes illetménykötet;
állandó árúhitel;
minden könyvvásárlásnál elsőbbségi jog.

Minden könyvbarát díjtalanul megkapja a Testvériség-Egység
könyvkiadóvállalat új képes könyvjegyzékét, amely egyben
irodalmi tájékoztatóul is szolgál.

Értékes irodalmi művek sajtó alatt:

A regény mesterei:

Mikszáth Kálmán: Különös házasság
Gárdonyi Géza: Egri csillagok
Dobrica Csoszics: Majd megvirrad már
Prezsihov Voranc: Lenn a völgyben
Móricz Zsigmond: Légy jó minhalálig
Burchardus: Lucrezia Borgia
Ívó Andrics: A kisasszony
Sinkó Ervin: Optimisták

Tanulmányok:

Sinkó Ervin: A mi második forradalmunk
Fiamengó A.: A vallás keletkezése
Veljko Ribar: A kereszténység történelmi szerepe

V e r s e k :

Fehér Ferenc: Jobbágyok unokái
Ács Károly: Kéz a kilincsen
Thurzó Lajos: Tavasz Jánoska elindul

TESTIVÉRISÉG-EGYSÉG könyvkiadóvállalat Noviszád, Arsa Teodorovics 11.

Postatakarékszám 300-T-251

Kilenc ismeretlen József Attila-vers és néhány tanulság

A Magyar Írók Szövetségének hivatalos folyóirata a Csillag 1952 decemberi száma József Attila ismeretlen és elfelejtett versei címen beszámol arról, hogy a költő halálának tizenötödik évfordulója alkalmából megjelenik J. A. műveinek szövegkritikai kiadása és kilenc verset közöl a két kötetes új kiadás anyagából. A cikkíró elmondja, hogy hároméves gyűjtőmunka előzte meg ezt az első, tudományos, szövegkritikai kiadást és a gyűjtést a Budapesti Eötvös Loránt-Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetének József Attila-Munkaközössége végezte. Megtudjuk hogy ez a kötet „a töredékeken és rögtönzészzerű apróságokon kívül 80-nál több olyan verset közöl, amely minden eddigi kiadásból hiányzott...”

Bizonyos, hogy József Attila megérdemli a tudományos, szövegkritikai kiadást, és végső ideje, hogy a magyar olvasó végül is egy teljes József Attilát vegyen a kezébe. Bizonyos az is, hogy egy ilyen kiadás előkészítése közben a József Attila-Munkaközösség fiataljai tanulhatnak egyet-mást a filológiai munka módszeréről is. De valóban tanultak-e?

„Nagyon jellemző — írja a Csillag névtelen írója —, hogyan változtatták meg már egy korai versében, amely a kapitalista világ gonoszsaigaival állítja szembe a szocialista jövőt, az eszmei mondanivalót, úgy, hogy a rossz példái közé Madrid helyére becsem-pészték Moszkvát (kiemelés tőlem — B. Sz. Gy.). Az új kiadás helyreállítja a költő gondolatát eredeti tisztaságban kifejező szöveget:

„Párizs, Berlin, Madrid és Szeged
Kevesen vannak jó emberek...”

A Jónál jobb c. versről van szó, melyet a költő a Nem én kiáltok c. kötetében jelentetett meg és valószínűleg 1923—1925 között írt. Miért nem írhatta le a költő ebben a korszakában a Moszkvát és miért kellett éppen Madridra hivatkoznia? Az egész kötet anyagából és a költő világnézeti és művészi fejlődéséből, de életrajzából is kitűnik, hogy ebben a korban még tisztázatlan fogalmi vannak a marxizmusról, a szocialista költészetről és távol áll az illegális mozgalomtól is.

Úgy hiszem, hogy ez a költeménye bécsi tartózkodása idején készülhetett, ahol kapcsolatba kerül az 1919 magyar forradalom emigránsaival, az Atlantis kávéház törzsvendégeivel, a szalon-forradalmárokkal is,

és ez a vers bizonyos értelemben József Attila állásfoglalását fejezi ki a tétovázó, megfeneklő, frakciókra-szakadó magyar emigráns mozgalommal szemben.

A vers egyes kitételei ennek az egészségtelen állapotnak és atmoszférának a kritikáját is jelenti:

„Akik még vannak, jajgatni vannak.
Narancshéjnak is utjába vannak.“

— így hangzik a második versszak, majd a következő gondolatok:

„Huncut a jóság, ha szégyent hoz a jóra —
Minek jóság-festék a jót-akaróra?

Van hú komondora, van bő karikása —
Melyik juhász bög, ha megszalad a nyája?

A vasnál több az olvasztó kohó,
Jónál több, jobb a jót-akaró.“

— azt bizonyítják, hogy a költemény a levert forradalom levegőtleniségében született ugyan, de költője a kicsinyességeken, személyeskedéseken és frakcióharcokon felemelkedve hirdeti a vers záró versszakában a maga egyéni meggyőződését:

„Washington, Wien, London és Cegléd,
Rossz ember ugyiscsak mutatóba lesz még.“

Következik-e ebből a versből, hogy Moszkvában már 1923-ban is csak jó emberek éltek? Vagy vajjon Madridra hivatkozva már 1923-ban is az emberek tudatában a fasiszta terror és Franco alakja merült és mérülhetett fel?

Talán ez a javítás nem is olyan régi keletű és mintha a költő szövegének ilyen természetű átjavítását egyéb okok sürgették. A nagy proletárköltő „világnézeti és művészi fejlődésében“ az ilyen „elírást“, hogy Moszkvában is „kevesen vannak a jó emberek“ — ma magyarázni kell Magyarországon. Magyarázni és igazolni a költőt.

En ezt a műveletet nem nevezném filológiának...

„Különösen fontos a Medvetáncba felvett szövegek helyreállítása, ahol a forradalmi mondanivaló eltűnése vagy paragrafusokba nem ütközővé szelidítse a kötet kiadásának a költő burzsoá „mecénásaitól“ szabott feltétele is volt“ — olvashatjuk tovább a cikkben.

A Medvetánc anyagában valóban sok olyan verset találunk, melyeken a költő szövegjavításokat, változásokat eszközölt. Ezek a versek eredeti alakjukban az elkobzott Döntsd a tőkét c. kötetben jelentek meg. A költő később, a válogatott verseinek reprezentatív gyűjteményébe, a Medvetáncba is átvett néhány költeményt és a Döntsd a tőkét néhány versének művészietlen és erőltetett forradalmi szimbolikáját elhagyta. Azt hiszem, hogy ezt az utólagos javítást most kizár-

ról a g úgy tüntetni fel, mint a költő burzsoá „mecénásaitól“ szabott feltételt — noha természetesen egy szóval sem vonjuk kétségbe, hogy ennek a ténynek is lehetett szerepe — és ugyanakkor mgtagadni és nem ismerni el a költő „művészi és világnézeti fejlődésének“ lehetőségét és azt a jogát, hogy javíthat korábbi versei szövegén — merevséget, tudománytalanságot és bizonyos mértékben a veresszöveg meghamisítását is jelenti. Ragaszkodnunk kell a költemények első megszövegezéséhez, de ha hiteles szöveget kívánunk adni, akkor fel kell tüntetni mind a két szövegvariánst.

Annál is inkább, mert a két kötet megjelenése között eltelt három év — A Döntsd a tőkét 1931-ben, a Medvetánc 1934-ben jelent meg — József Attila és a párt közötti ellentét és szakítás periodusa is.

Lehet, hogy ennek a problémának a felelevenítése kellemetlen, hálatlan és talán ma kivihetetlen is a József Attila Munkaközösség fiataljai számára. A tény azonban tény marad és egy szövegkritikai kiadás rendeltetése csak az lehet, hogy az elferdített, meghamisított szöveget helyreállítsa. A „költő gondolatát eredeti tisztaságában“ bemutatni ma sem jelentheti a tények elferdítését. József Attila művészi és világnézeti fejlődésének figyelembevételére arra is kötelezi a József Attila-Munkaközösséget, hogy ezt a problémát ne kerülje meg azzal, hogy a Medvetáncba felvett versek szövegének átjavítása csupán azért következett be, mert ez „a kötet kiadásának a költő burzsoá „mecénásaitól“ szabott feltétele is volt.“

A szövegkritikai kiadás mindig a költő igazi arcát mutatja be. Ez a szövegkritikai kiadás azonban, mintha kivétel lenne...

A bemutatott kilenc költeményhez a Csillag névtelen írója kommentárokat fűzött. A részletes ismertetés helyett talán elég, ha a „legsikerültebbet“ mellékelem. Íme:

„A Nagy városokról beszélt a messzi vándor, miként A nagy városokat kezdetű vers is, valószínűleg a költő Rákosi elvtárral való ismeretségének emléke. Rákosi elvtárs kevéssel elfogatása előtt néhányszor a költő sógoránál tartózkodott s néhány beszélgetésük nagy hatással volt az ifjú költő fejlődésére. Bizonyára ő volt az a titokzatos idegen, aki, mint a másik verse mondja, sem színházba nem ment velük, sem a szomszédságra ügyet nem vetett, de, mint mindkét vers mondja, olyan szép dolgokat tudott mondani távoli nagy városokról. A fiatal költő felidézte képből — minden naív vonása ellenére — felismérhető a Szovjetunió szocialista világaért való lelkesedése. A nagy híd, amelyen el lehet áldogálni — nem úgy, mint Pesten, ahol a költő gyermekkorában még hídvámot kellett fizetni — talán a Néva hidjának képekről is jólismert életét idézi. A nagy világosság, amelyben „lehet olvasni a gyönyörű könyveket“, kettős értelmű: arra a világra is utal, amely az ellenforradalmi Magyarország sötétségében vergődő szabad lélek számára már ekkor az emberi jólét, boldogság és a legmélyebb kultúra csodálatos ígértföldje.“

Ehhez felesleges minden kommentár...

B. Szabó György

Aratásban

A búzát vágja sok szilaj legény
— marokszedő leány halad nyomukba —
a síma réz-orcájok kipirulva.
És villog a nap kaszájok hegyén.

A rengő búza hódoló remény.
Tikkadtan fekszik lábaikhoz hullva;
mint fáradt gyermek, anyjára borulva.
És ihatnék a kutya is, szegény.

Egy szomjazó legény hús fához lából,
jó hosszút kortyant öblös kulacsából
és visszaindul, várja a dolog.

A nap forró haragja újraéled,
a homlokáról izzadás csorog,
de gyűl a kereszttekbe-rakott élet.

(1922.)

A gép elkapta

A gép elkapta. Messze fröccsent vére,
fehéren hullott földre a feje.
(A férgék közt lesz immár a helye)
S letették kinn az udvar hús kövére.

Örök lett munkás két kezének éje.
Írígyen nézte sok bús halvány arc,
az ő kezökben ég tovább a harc:
a sok gyerekszáj vár a kis kenyérre.

Megáll egy percre a dolog zaja,
elszáll egy ember könnyes sóhaja,
két éhes gyermek ágyán felriad.

A gép megindul újra zakatolva
s megy minden, mintha mi se történt volna:
a földön még elég ember marad.

(1922.)

Arany kalásztól

Arany kalásztól duzzadt rónaságon
— úgy véltem — visz keresztül az utam,
madár trilláz gyümölcstől terhes ágon
s majd megpihenek egy kis faluban.

Hogy útra keltem, pirkadott a hajnal,
homály karolta félig át a tájt.
Az Ég szeméből hullt a könnyű halkkal
s fölöttem őszi varjú-horda szállt.

Nincsen kalász a siró pusztaságon
s madár helyett a szárazlombú fákon
sötét Gond rakja barna fészkeit.

A földje is oly bús, szívós, makacs,
virágszál rajta sehol nem virít,
csak itt-ott egy-egy vérszínű pipacs.

(1922.)

Ad sidera . . .

Anyám, ki már a messzi végtelen vagy
s nem gyötrődöl, hogy nincs kenyér megint,
nem sápadsz el, ha szűkös este int,
hogy kis rikkancs fiad vérébe jajgat.

Anyám, ki már a néma végtelen vagy
s borús szemed fiadra nem tekint,
ó meg ne lásd az ólom-öklű kint —
miatta zúg e tört, betegre vert agy.

Anyám, falat kenyért sem ér az élet!
De nagy hitem van s szép jövőnek élek:
Ne ordítson pénzért gyerektorok.

S tudjon zokogni anyja temetésén.
S ne rugjon még az Ember szenvedésén
a Pénz.

(1923.)

Elköszöntő szelíd szavak

Már elhagyom tizennyolc évemet,
már elhagyom e kis vidéki várost,
s a születésnap kurta kocsmájában
mint búcsúzó cigány a faluvégén
még egy nótát is muzsikálok már most,
hogy elhagyom tizennyolc évemet.

Utas fiúnak szép, komoly anyám,
az iskola is ad talán pogácsát.
Hisz tudja, majd a legjobb fia voltam,
csak szőke szeretőm, a Lira rosszá
bódított; és hogy mámorából váltsák,
nincsen szebb csók — ugye komoly anyám?

A félénk és komolykodó fiú
szép temetőben, a szívemben porlad
(az élő harcos hős, de vén komor bölcs);
a Gyermekeket rossz, céda cimborái,
korán vitték az emberek a bornak,
s a keserűség elvitt, jó fiú.

Új és paraszti füttyként indulok
s ünnepnapoknak színes templomormán
talán az első versek napsugára,
talán az első egyetlen leányszem
(mindegy) a legszebb és örök ragyog rám,
ki új, paraszti füttyként indulok.

Van itt még néhány jó idős komám,
ölelő csöndje néhány öreg háznak;
Szeretlek, mint az álmodó a méhest.
Ó, itt a nyugalom zenél fülünkben,
ha esténként békák harmonikáznak.
Nagyon szeretlek néhány jó komám.

S már elhagyom tizennyolc évemet,
e kis vidéki várost elhagyom már,
mert menni kell és én már meg se kérdem,
hogy többet ér-e a rideg Öröklét,
az egész világ kicsi városomnál.
Csak elhagyom tizennyolc évemet.

(1923.)

Április 11.

A talló kalászeit hányva
s a verebek közé belesvén
nagy szél kapott föl egyszer engem
hirtelen, áprilisi estén.

Gyerekeit kereste arra
s engem talált ott épp az útban.
Bömbölt, örült s én mosolyogva
rengeteg mellén elaludtam.

Itt falvan, földeken keresztül,
meghempergetett jó sárosra.
Cibálva és kacagva vitt egy
pesti, csatagos külvárosba.

Az utcán vidám jasszok lógtak
s még vidámabban verekedtek,
kiabáltak, kiabáltunk és
a jasszok végül berekedtek.

Mondom, valami nagy ünnep volt,
a hívek templomokba mentek
és reszketve, szomorú kézzel
áldották őket meg a szentek.

S hogy a harangok búgtak, fölött
a szívekben a nagy, esti béke.
A gyilkos végzett emberével
s úgy menekült, kalaplevéve.

Reménységnek és tulipánnak
kicsikis deszka-alkotmányba
1905-ben ilyen
iktattak be az alkotmányba.

A kártyás munkásnak fiaként,
s a szép ifjú mosóasszonynak,
ligetnek, sárnak, vágynak, célnak,
fejkendőbe költözött gondnak.

A szegényasszony rég halott már,
de fiát a szél el nem hagyja,
együtt nyögünk az erdön éjjel
s együtt alszunk el virradatra.

(1925.)

Nagy városokról beszélt a messzi vándor

Nagy városokról beszélt a messzi vándor,
ott az emberek nem ismerik egymást,
a katonák se hordanak puskát, hanem a nagy
tereken muzsikálnak.
Sokan gyűlnek oda, a gyerekeket magasra tartják,
úgy hallgatják,
meghallgatják, aztán odahaza elmesélik, milyen
szép volt és azok is örülnek neki.
A lányok ott is kinevetik a fiúkat, de azért szeretik
őket,
fényes nappal is szeretik egymást.
Nagy hidak vannak, amelyeken el lehet álldogálni
és nézni a vizet meg a hajókat,
úszkálnak ide-oda, az utasok meg hangosan
fölkacagnak,
hirtelen elhallgatnak s úgy nézik a nagy vizet,
amint komolyan elmegy a hullámok alatt,
azok meg csillognak, mint a pengék.
S olvashatni a gyönyörű könyveket, akkora nagy a
világosság, pedig már egészen beesteledett.

(1925.)

A távol új és új egeket szór

A távol új és új egeket szór
szép testem napos szavakat szól
s a kenyerek erősen, bizva
kelnek.
Harangszó ömlik a Tiszába,
frissen, nyújtózva kel a lárma.
Derékig mosdok s a vizet
reápaskolom szívemre.
Oly hűsen, tisztán simul hozzám,

úgy ring a tálban, úgy zenél,
mint a danoló lányok melle.
Akinek kitárt a szobája,
ahhoz a világ így szalad be
és mint papához a gyerek,
mikor új ruhát kapott
s abban is szabad karikázni.
Nem fogok senkit se magázni,
hiszen mi jól ismerjük egymást
és tagjaimból a kenyériz,
tej, víz s a csók is szerte árad.
A munkások közé megyek,
elvégzem jól én a munkámat.
Fürgén, vígan viszem magam,
most úgylis én vagyok a legszebb
és szépet, tisztát kell már egyszer
fölmutatni az embereknek.
Szeretnek majd, ha eljövök,
együtt jártunk a széles uccán
s zápor előtt velük loholtam.
A gyönyörű elevenek,
kik a házakat összerakták
s jólépített szívükből már
az én szívem ki nem tagadják.

(1926.)

Borostyánkőbe én be nem fagyok

Borostyánkőbe én be nem fagyok,
pihévé nőnek hűvös kócsagok,
s hogy mosolyogjanak az öregek,
én őszi esték melege leszek.

Hisz a zöld gyík is sorsom keresi,
zörget a búza: magvát kiveti,
rámnéz a hangya, mely tavon remeg,
s a sírók sóhajtotta fellegek,

a háborúkkal hívott hajnalok,
a zengve leinduló csillagok
körülkóvályogják a fejem.
Világizása hőmérsékletem.

Szakállam sercenj, reccsenj, kunkorodj,
boronaként a vetésen vonódj —
az ég fölött, mint lenn a fellegek,
egy simogatás gazdátlan lebeg.

És senki ember nem érzi ma még,
csak munkásszembem a hajnali ég
e hűvös varázst, amely szeliden
szakállamon majd egykor megpihen.

Nagy életem még nő, ha meghalok,
szebb, jobb halászok vizébe fulok,
kik együtt húzzák a bővebb halat,
hajladozván a csengések alatt.

(1928.)

(Ideiktatjuk a cikknek azt a részét, mely a versek keletkezési idejét és első közlését ismerteti. A versek közlési sorrendjében a Csilla g-hoz igazodtunk.)

„Az első hármát már Radnóti Miklós kiadta Galamb Ödön könyvének (József Attila élete nyomában I. Makói évek) függelékében. Az Ad sidera (A csillagok felé) 1946-ban a Magyarokban megjelent már, az Elköszöntő szelíd szavak mindeddig a Makói Friss Újság 1923 május 27-i számában lappangott. Az Április 11.-et a költő diáktársának, Szatmári Rozáliának adott kéziratból tavaly tették közzé a Tiszatájban. A Nagy városokról beszélt a messzi vándor mindeddig kiadatlan, bár kézírata a József Attila-kiállításon kezdettől fogva feltűnő helyen látható. A távol új és új egeket szór csak a bécsi Diogenes 1926 november 6-i számában jelent meg. A Borostyánkőbe én be nem fagyok a Kelet Népe 1942 május 11-i számában megtévesztő címmel és keretben, Leányszépség dicsérete c. ciklus részeként jelent csak meg. Valamennyi csodálatosképpen elkerülte még az 1950-ben megjelent utolsó kiadás szerkesztőjének figyelmét is.“)

Nevelő és tanítvány

Emeletes házak köréngetegébe ékelve, ridegen húzódott meg a fiúnevelőintézet komorszürke épülete. Minthogy tíznapos szünidő volt, tanuló- és hálótermeit nem verte fel dévaj kacagás, sem cementtel borított, hűvös folyosóit futkosó lábak dobogása. Csend, üresség, elhagyottság ásitott mindenfelől. A sivár hangulatot még csak fokozta, hogy állandóan borús volt az ég, a mocskos, cafatos felhők szakadatlan áradásban jöttek-mentek, vándoroltak, s a kéménykürtőkben le-föl szaladozott a szél; vad futamokkal riogatva a megrekedt csendet.

A másodikemeleti, fehércsőbútoros kórházzszobában ketten tartózkodtak. Egy lógóorrú, tompanézésű, tizennégyéves, szőke fiú s egy széles barnaarcú, borostásképű, fanyarszájszélű fiatalember. A kékegyenruhás fiú az intézet növendéke volt, a kopottöltözéki fiatalember nevelője. A fiút az utolsó tanári értekezleten több tantárgyból megrótták, s vagyonos szülei ezért fogadták melléje a tanári szakos fiatalembert. A tíznapos szünidő alatt ők ketten a kórházzszobában laktak és tanultak, mivel jóval kisebb volt a többi helyiségénél.

A fiatalember, ha nem magyarázott vagy nem feleltetett, bántó gondolataiba elmerülten, le-föl sétált a szobában, vagy keresztbefont karral odaállt az ablakhoz, s a szélhajtotta, vitorlázó fellegeket nézte. Különbösen is sivár hangulatát a nagybójtvégi csúfidő még jobban elmélyítette. Mert ha meg is szabadult egyelőre a nyomortól, kísértő emlékei vissza-visszatértek, s hatásuk alatt semmivel sem látta jövőjét kecsegtetőbbnek. Tanítványával ugyanis még nehezebben boldogult, mint gondolta. Noha ettől függött, hogy megmaradhat-e később is nevelőjének, s rábíznak-e újabb diákokat. Ha nem, visszasüllyedhet megint a nyomorba, s újra meg kell szakítania egyetemi tanulmányait. Jóllehet már eddig is vesztett évet, s közelállt hozzá, hogy belépjen az öregdeákok sorába, akik megderesednek vagy megkopaszodnak, mire végre hozzájutnak kenyéradó oklevelükhöz.

De ilyen volt mindig a szerencséje. Vagy nagyon keveset fizettek, vagy olyan buta volt a tanítványa, hogy nem ment vele semmire. Lám ez a mostani is! Akár tuskót hasogathatna vastagkergű koponyáján. Hatszor is elmagyarázhat egy-egy nehezebb részt, míg értelme megnyílik s a hallott dolgot befogadja. Pedig nem tehet róla ilyennek született. Szellemi tompultságával néki kell fizetnie atyja esztelenül tékozló fiatalkori éveieért. Még csak konoknak, engedetlennek se mondhatja. De ha váratlanul kihagy az emlékezőtehetsége, bambán, bősztőten tud hallgatni. Mintha egészen megkukult volna.

Különösen a latinnal s a betűszámталannal volt állandóan baja, tusakodása. Meg a történelmi évszámokkal. Hiába íratta fel őket többször is papírra, nem tudtak gyökeret verni. Huzatos agyvelejéből azonnal elillantak.

Egy órája mult talán, hogy nagykeservesen megoldott vele néhány számtani egyenletet. Azóta a latint nyűtte, bifláztá. Fejét öklére támasztva, s vizeskék szemével a sorokat követve, egyhangúan mormolta

leckéjét. Mintha sötét tamplomzugban zsolozsmáját pergette volna valaki. Néha többször is megismételt egy-egy mondatot, míg makacsul ellnálló értelme megvilágosodott.

Nevelője annyira megszokta ezt az egyhangú magolást, hogy úgyszólván észre se vette. Mintahogy nem hallja a víz csobogását az sem, aki állandóan mellette él. Csak járt föl s alá a keskeny linóleumsávon, vagy megállt az ablak előtt, s ujjaival az üvegen dobolva, átkozta a kedélyrágó rosszidőt. Időnként azonban abbahagyta sétáját, odament az asztalhoz, s tekintetét a fiúra szegezve, megkérdezte:

— Megtanulta már?

Amaz csak nagyritkán válaszolt egy bátortalan igennel. Többnyire leszegette fejét, s elvörösödve, hallgatott. Csupán ujjai tevékenykedtek, idegesen tépdesve a gyakorlófüzet foszlányos széleit.

A nevelő bosszúsán kérdezte:

— Mi az, miért nem válaszol?

A fiú újra nem felelt.

— Tudja vagy nem tudja? — csattant fel most már türelmetlenebbül a nevelő hangja.

Erre megmozdult a fiú, s nagyot nyelve, a nélkül, hogy feftekintett volna, nekifoházkodva megszólalt:

— Még nem tudom.

— Hát mit csinált eddig? Egy órája tanulja a leckéjét, s még mindig nem tudja? Hol járt az esze egész idő alatt? — Jöjjön, vegyük át még egyszer — mondta a nevelő bosszúsán, s letelepedve az asztalhoz, elkezdett magyarázni, közbevetett kérdésekkel ellenőrizve, hogy tanítványa odafigyel-e.

— Most már érti? — kérdezte, midőn másodszor is felbontotta mondattanilag és stilsztikailag a klasszikus latin szöveget.

— Azt hiszem — válaszolta a fiú, nem éppen meggyőzően.

— Akkor lásson hozzá, s tanulja meg. Félóra mulva kikérezem — dobta eléje hanyagul a könyvet, s felállva, megint járkálni kezdett, le-föl, le-föl, akár egy cella- vagy börtönlakó.

Mikor a félóra letelt, odalépett tanítványához.

— Kezdjük. Mondja el először a könyvnélküli részt.

S összevont szemöldökkel figyelte, hogy nem téved-e.

Amaz bátortalanul nekivágott a vergilius-i szövegnek, s néhány zökkenővel, fellélekezve ért a végére.

— Ezt valahogy tudta — jegyezte meg a nevelő. — Persze, még jobban meg kell tanulnia. De lássuk a következő részt. Fordítsa s elemezze, úgy, ahogy tölem hallotta.

A fiú hozzá is fogott, de itt is, ott is elfelejtette egy-egy összekötő szó értelmét, s a mondatot nem tudta rendesen lefordítani.

— Hát sohasem tanulja meg már, hogy mit jelentenek ezek a szavak? — kiabált rá a nevelő. — Hányszor ismételjem el még? — Elemezze!

Ez még próbáratevőbb feladat volt. Annak ellenére hogy a fiatalember már többször megmagyarázta, a fiú csak dőcögve, botladozva haladt előre, a vége felé pedig teljesen megakadt, s fejét lehajtva, bambán bámult a könyvre.

A nevelőt semmi sem bosszantotta annyira, mintha így látta.

— Feleljen! — kiáltott rá ingerülten.

S midőn amaz még mindig nem válaszolt, adáz dühvel támadt rá, s hangjában szinte a gyűlölet kései csattogtak.

— Azonnal feleljen!

De a fiú, mintha a kiabálás torkába fullasztotta volna a feleletet, még mélyebben hallgatott.

Ez a nevelőt annyira felbosszantotta, hogy hirtelen hozzáugrott és megpofozta. Csak akkor gondolt rá, hogy mit csinált, mikor kiadta mérgét. S bár belátta, hogy nem kellett volna ilyet tennie, nem bánta. Egye a fene megtörtént — vége! Dehát csoda-e, hogy kijött a sodrából? — S nem törődve többé a fiúval, odament az ablakhoz.

Az pedig ráborult az asztalra, s elkezdett sírni. Néha kitörő, felfelcsukló zokogással. Busongó sírása teljesen beleillett a szoba jajgató szélfutammokkal szaggatott, komor hangulatába.

A nevelő még mindig ott állt az ablak előtt, s gondolataival vesződött.

Bántotta, hogy a fiú még mindig sír, de ridegebb, érzéketlenebb volt, semhogy sajnálni tudta volna. Elege volt a maga bajából, nyomorúságából, nemhogy még máséval is törődjék. Még akkor sem, ha azt maga idézte elő. Mégis, hogy telt-múlt az idő, s a fiú sírása nem akart szűnni, csupán szívgóssá csendesedett valami megmozdult benne.

Most már bánta, hogy annyira hirtelen volt. Végre is tehet-e róla a fiú, ha emlékezete kihagy s nyelve megbénul? Talán azért is, mert rákiabált s megfélemlítette. Hát nem eléggé mostoha a sorsa amúgyis odahaza? Hiszen apja nem szereti, mert reá ütött, az ő hasonmása, csak tökéletlenebb, rosszul sikerült formában. S még mindig szép anyja is csak morzsáit juttatja gyöngédségének: egy illatos ölelést vagy lehetlenyi csókot, mikor hazajön az intézetből vagy újra elmegy. Mert odahaza öccse a kedvenc — a szép, barátságos, jóeszű, kedves, melegszerű fiú — anyja hasonmása. Minden szeretet gyöngédség néki jár ki a családban. őt becézi mindenki, még a cselédség is, vele viszont senki se foglalkozik, reá, a vakarcsra, sohasincs idejük, lefoglalja őket a vagyoni érdekszövetségre alapozott társadalmi élet: az összejövetelek, megbeszélések, vacsorák, kártya, szórakozások, színház, más egyéb. S ő ezt a család kivetettjét, mostoháját pofozta meg! — Szánakozva tekintett reá. Azután lassan megindult felé, fejére tette kezét, megsímogatta, s állát felemelve, könnyektől kiegész, bújosó szeméibe nézett.

— Ne sírjon — mondta férfias gyöngédséggel.

De ikergondolatait elhallgatta. Hogy tulajdonképen nem akarta bántani, de minden úgy összejött, összetorladt, összegomolyodott, — rosszkedve, sivár hangulata, az idő is, meg ez az örökös szélzúgás — hogy nem tudta hirtelen indulatát fékezni, s megütötte.

— Ne sírjon — szólt hozzá még egyszer. — Ezentúl máskép tanuljuk majd a leckét, s akkor nem lesz olyan nehéz. Majd együtt tanulunk, s ha valamit nem ért, csak bátran kérdezze meg. — Most pedig törölje meg a szemét! — Úgy. — És lássunk hozzá a tanuláshoz, a szünidőnek hamarosan vége, s most kell behoznunk, amit elmulasztott.

Azután odahúzta székét a fiúéhoz, rátette kezét a vállára, s elkezdte mondattanilag és stilisztikailag magyarázni, türelemmel várva, míg amaz megérti, s maga is el tudja mondani. Majd áttért lassan a latin nyelv csodálatos pallérozottságára, keményveretűségére, tisztaságára, áradozással beszélt a klasszikus latin írók és költők örökszép alkotásairól, belemelegedve idézte a gyöngéd szerelem dalosának, Vergiliusnak méltóságosan menetelő hexameterait, izzó hévvel szónokolta Cicero Catilina elleni ékesszólóan pompás és pazar művészettel felépített filippikájának dörgedelmes bekezdését, majd gyönyörködve szavalta Horatius

egyik legszebb ódájának napsugaras sorait, ihlettségében szabad fordítását rögtönözve:

„Az édesen kacagó Lalagent szeretem, az édesen csacsogót...”

S ahogy élmerült — önmagát igézve — az elmúlt klasszikus idők messzi világában, elfeledkezett napi gondjairól, az annyira vágyott tanári oklevélről, miként elfelejtette a fiú is, hogy az imént még szomorú volt, kivert, mostoha, s bizalommal húzódva nevelőjéhez, mohó érdeklődéssel hallgatta andalító muzsikájú szavait az Atlantiszként elsüllyedt antik világról, nem hallva az örök emberi emlékeztetőt:

„Volt Trója s voltunk trójaiak...”

„Volt Róma s voltunk rómaiak...”

Szirmai Károly

Konyovics Milán: Pihenés

Halál a nyomortanyán

A falon kövér poloska tévelyeg,
Vámszedője a csöpnyi vérnek,
Vénember morog a rongyokon,
Mert foga nőtt a háztetőnek.

Fonnyadt öklét a keblébe rejti,
Szemében gyilkos láng lobog,
Kint lihegve rág, tép a tél,
Foga közt a napsugár is csikorog.

A tűzhely szája éhesen tátong,
Fagyos szél ásítgat benne,
Zenéjében megborzong a lélek,
Minttha a nyomor sóhaja lenne.

Az egész odu dértől tündököl,
Pókfonálon egy kép függ sután,
A nyirkos falon óra csikorog,
Sántít, csoszog, az elmúltak után.

Az ágyból vén asszony párolog,
Csukott szemén remeg a héj,
Az idő mind jobban közeleg,
Valami furcsát a halálról beszél.

Kínos nyögések hullámanak benne,
Mélyéről forr, buggyan a való,
Az ember bős-bambán nézi,
Hogv csöndesedik mellén a takaró.

Az asszony lassan megadja magát,
Úveges szemmel utolsót hörögve,
Az ember ökle görcsökbe rándul,
Míg bajszára ül hintázni könnye.

Nyolcvan évig mindig csak hátrált,
Szoritották urak, telek, és gazdakok,
Lelkében robban, villan a **kin**,
S kiüti a jégvirágos ablakot.

Agyban maradtunk

Ágyban maradtunk mind a hárman,
Mozdulatlanul, némán, mint a kő.
Lyukat lehel a Nap az ablakon
S benéz a jégszakállas háztető.

Még füstöl belőlünk gyéren az élet,
Ajkunkon bodrodzik, s villan a mosoly. —
A szakadt dunyha, mint szemfedő,
Felettünk deresen, piszkosan kotol.

Bűvös lázak simogatnak bennünk',
Szinte örülünk, míg varázsuk tart;
Ébren, úgy érezzük, megindul minden
S alattunk inog, szakad a part.

Közülünk egy már előre ment,
Amit hagyhatott, reánk hagyott, —
Alázatot, kint, koldústenyeret,
Amivel őszünk a kilincsre fagyott.

Mert mi már csak így szakadunk el,
Ahogy kiszabtak a régi századok,
Nyütt bőrünkre vigyorral alkusznak
Nyári melegek és a téli fagyok.

Élettöredék

Voltam béres, kubikos, kéményseprő,
Éhenkórász csirkedoktor,
Szinész, kifutó, pedellus, költő,
Gyárimunkás, tollaszsídó, erdőpásztor.

Pénzem, becsületem sosem volt,
Mezítláb a mások tarlóját jártam,
Borús volt a közel, titkos a távol,
Ha nyáron az ebédre vártam.

Mindig sarokban volt a helyem,
Ettem, mit élébem vetettek,
Mégis hittem, mint Krisztus,
Kit hitiéért keresztre szögeztek.

Ha gyötört a láz lila tüze,
Mint beteg ökör, vizet ittam,
Ha korgott olykor a hasam,
Fálnak fordulva nagyot aludtam.

Se ég, se föld, nem nyitott fület,
A szavukat is sajnálták tőlem,
A szemétdombon hamar elnyit,
Kieg a virág. Varrtam a szemfedőmet.

Karácsony Rownóban

(Részlet a „Hol maradtak a flúk“ című regényből)

Ezerkilencszáznegyvenháromban Rownóban köszöntött rám, fekete-pontos munkaszolgálatosra a karácsony. Tisztán a véletlen szüleménye, hogy engem, fegyencet, megtűrték a garázsban negyvenöt zsidó munkaszolgálatos között, ahol mint mechanikus dolgoztam azokon a haldokló kocsikon, amelyek akkor már két éve csak nyugat felé vánszoroghattak, biztos tudatában a bukott háborúnak.

Mint mindenki, akinek elég esze és szive volt, úgy én is kiszöktem a körzetből, hogy valami újat halljak az ukrán lakosságtól és megízleljem Nyugat-Ukrajna édes pálinkáját. Karácsony délutánja különösen alkalmas volt ilyen sétára s bizony kissé tovább maradtam a szomszédos faluban, mint ahogy azt az ilyen alkalmi kimenők megengedték volna.

Este volt már, amikor óvatosan visszaoptam magam az alvó munkaszolgálatosok szállására.

Társaim, Müller, akivel mindenben egy húron pendültem, rám-mordult:

— Hol a pokolban jártál? A szolgálatvezető úr keresett. Azt mondtuk, hogy lenn lehetsz az agregátornál. Mutasd magad, mert különben aligha marad el a kikötés...

Köppenyem ledobtam a cipésznél és felsiettem a szolgálatvezető őrmesterhez. Nem kérdezte hol voltam, magam pedig nem tartottam tanácsosnak dicsekedni vele. Valami szorongott bennem.

A falu: Basziv-kút, ahol jártam, karácsonyát ünnepelte. A fiatalság járta az utcákat és koldult a templom javára. Meg-megálltak az ablakok alatt, elénekeltek egy-egy karácsonyi éneket és vitték az összeadott adományokat. Itt találkoztam a magyar koldulni szó eredetével. A kéregetést a templom javára, ugyanis „kolodovaty“ kifejezéssel jelölték meg az ukránok.

A család, amelyet meglátogattam, nem a legkarácsonyibb hangulatban volt. A vendégek lógatták a fejüket, a háziasszony sírt, a bor érintetlenül állt az asztalon. Meglepett, hogy a mindig aranyos kedélyű házigazda most komor és magábamélyedt. Kérdésekre kitérő választ adtak, úgy hogy jobbnak láttam elhúzódni.

Bántott a komorság, de megértettem okát már egy óra múlva.

Visszatérve, amint már említettem is, vártak rám. A garázs udvarán pöfögött a „Hoffer és Schrantz“-vontató. Nyolcunknak fegyvert adtak a kezébe, persze töltények nélkül, hogy honvédet mutassunk és úiba indítottak bennünket egy lefeneklett gépkocsi bevontatására. Megindultunk Rownó felé.

Gyönyörű szép téli éjszaka volt; a hold ezüst fátyolba vonta az alvó Rownót. Pöfögve nyeltük a kilométereket az erősen dobálódzó vontatón és elrohantunk a holland munkaszolgálatosok kivilágított barakjai mellett. A város közepén irányt változtattunk, és lecsaptunk nyugatnak Dubnó felé. A széles utcákon egyetlen lélekkel sem találkoztunk. Mentünk karácsony ezüst éjszakájában, mint motorizált kísértetek.

A templom terén szembe néztünk a holddal. Nagy sárga képe ezuttal nem mosolygott. Sejtett szemei a templom térre szegeződtek. Mi is oda tekintettünk. Leállt a motorpuffogás. A tér kellős közepén, mint egy futballkapu, magas akasztófa uralta a terepet.

A hold a teret egészen ragyogó fehérre meszelte és a vakító havon, mint ha szénnel rajzolták volna, olyan éles volt az akasztófa árnyéka.

Ez a gyalázatos hivatású fa nem volt vendég nélkül. A szélcsendben mozdulatlan áldozatok függtek rajta, hogy valóságosabb legyen a szeretet ünnepe. Öt ukrán!

Mintha viaszból lettek volna.

Gondolatban visszaszáguuldtam Basziv-kútra és most megértettem a könnyeket. A karácsonynak meg volt a maga fensége. Az ukránok fi-

Rownó környéke hemzsegett az ukrán partizánoktól. Az őrzékek lefegyvereztetése napirenden volt, s a németek úgy vélték, elrettentés kell a lakosságnak.

Kiválasztották az elrettentés foganatosítására karácsony délutánját.

Rowno népei összeszorították fogaikat... és születnek az elkeseredés pillanataiban igen termékeny gondolatok is.

Ezek a gondolatok sodródtak a visszafizetés, a bosszú felé.

Sokan állítják, hogy a világ legédesebb adottsága az anyacsók. Nem vonom kétségbe, volt idő, amikor ez a feltételezés megközelítette a valóságot. Minden időnek megvan a maga édessége. Aki végig vegetálta a háborút, látta az elnéptelenedett megyéket, a romokban heverő városokat, az üszkös, komor falumaradványokat, — aki látta a többezerlakosú tömegsirokat, a gázkamrák kék-szederjes hullatömegeit, az eltávolodik meghatározásában ettől a feltételezéstől.

Az keményen és karakánul vallja, hogy a legédesebb: a bosszú!

A kirabolt és megtizedelt Ukrajnában pedig sokan látták ezeket a felsorolt képeket.

Hatalmas temetője van Rownónak. Ha szabad a temetőt szépnek neveznem, úgy szabadjon meghatároznom azt is, hogy a rownoi temetőkert egyike a legszebb nyugat-ukrajnai parkoknak...

Elegánsan öltözött, vállas német kapitány állt a rownoi temető kapujában és nézte az országot. Hatalmas koffere automobilra, vagy kocsiára várt, hogy Rownóba vándorolhasson. Nem volt ebben semmi csodálatos. Aki látta a német tiszteket Ukrajnában, az tudta, hogy azok nagy kofferekkel járnak. Ha ezeket a koffereket egyszer kihallgathatnák, úgy érdekes dolgokat mesélnének azokról az értékekről, amelyeket Ukrajnából Németországba szállítottak, egy-egy szabadságolás esetén.

Automobil automobil után száguuldott Brodi felől Rownóba, de a kapitány nem igyekezett egyiket sem leállítani. Úgy látszik, hogy únta az automobiloikat. Voltak ugyanis kapitányok, akik nem szerették az automobiloikat. Ez is olyan háborús betegség, olyan idegkimerülés féle.

De a kapitány elengedett egypár német fogatot is. Azt hitte volna az ember, hogy megcsömörödött saját fajtájától ez a dekorált német tiszt. Magyar szekér zörgött nehézkesen az úton. A jóisten mentsen meg mindenkit attól, hogy ilyen ócska szekéren kéjutazzon Rownóba. A kerekeket talán még Magyarországon kenték, s a lovakkal sem lehetett volna éppen szépségversenyre indulni. Nagy, vörösbajúszú magyar szívja egykedvűen pipáját a deszkapadon, unottan emeli feketekörmös kezét sapkájához, hogy köszöntse a századost.

Nem létezik, hogy az visszaköszönne. Az ilyen jól öltözött német tiszték nem köszönnek vissza akárkinek, de a magyar csak tisztelgett.

Ha nem köszön vissza, gondolta, úgy ott egye meg a fene, ahol van. Akkor már ugyanis igen furcsa vizeken mozgott a német-magyar barátság.

Történnék azonban csodák. A kapitány mosolyogva visszaköszönt a magyarnak, sőt intett a kezével, hogy álljon meg.

A magyar meghúzta a gyeplőszárat. Prrrr!, vezényelt a lovaknak, ami ukrán földön annyit jelent a lovak számára: Állj!

— Nach Rowno? — kérdezte a német.

— Nagy — feleli a magyar abban a meggyőződésben, hogy megértette a kérdést.

— Ich werde mit — mondta a kapitány.

A magyar nem felelt. Ekkora német tudományt ne várjanak a német kapitányok egy magyar kocsisától. Ha jön Rownába, szedelőzködjön fel a bakra és jól kapja össze fogsorát, ha nem akarja elharapni nyelvét a kényelmes fogaton.

Megkezdődött az új magyar-német együttműködés.

A kapitány gyakran nézte óráját, ugyanakkor állandóan biztatta a magyart, hogy hajtson lassabban. Érthetetlen volt ez a kocsisnak. A lovak alig, hogy poroszkáltak, mit akar hát ez a hülye német. Ez talán nem is épeszű.

— Zu Soldatenheim! —

Ennyit nem volt nehéz megérteni. A Soldatenheimben bort mérnek és mi túrás-tagadás, a kocsisok szeretik a bort. Csak az volt itt a kellemetlen, hogy a magyaroknak sorban kellett állniok egy-egy pohár borért, míg a németeknek soron kívül is mértek. De hát istenem! A magyarok talán már évszázadok óta fújják nótáikban, hogy „mégis huncut a német”. Ez egyszer nem kell majd sorban állni, mert ez a kapitány bizonyos, hogy megfizeti a fuvar egy pohár borral.

A kocsi beáll az automobílok közé. A magyar és a német leszállnak. A kocsis fogja a koffert és a borralaló reményében viszi a kapitány után az ivóba. Az ivóban harsog a villanygramofón. Az asztaloknál zöld ruhás legények és erősen festett lányok... Mert lányok nélkül nem érdekes a háború és a németek mindenfelé hordják magukkal a kéjlányokat is. — Hiába. — A német hadsereg az erkölcsösség jegyében hömpölyög most már visszafelé.

A kapitány leül. Sört rendel magának, bort a magyarnak. A kocsis vigyorg. Leteszi a koffert a német asztala mellé és leönti a pohár bort.

A német mégegyet rendel. Ezzel a fuvar kérdését végérvényesen rendezte. A kocsis indul kifelé. A gramofon ütemes foxtrottot émeleg, a párok táncolnak... wenn die Elisabeth...

Hús perc múlva örült detonáció rázza meg a várost. Egész utcáson nyomódnak be az ablakok. A városon készültségek rohannak végig, s a Soldatenheim romjai felett kánkánt jár a láng.

Orvosok, mentők, vöröskeresztes gépkocsik.

A katonák között elképesztő hírek terjednek. — Ismeretlen ukrán partizán, német tiszti ruhában tempírozott bombákat lopott be a Soldatenheimbe. Éppen a legforgalmasabb időben...

— Lehetetlen. Észrevették volna a pokolgépet!

— Hogy vehették volna észre. Hisz kofferben volt elhelyezve.

— Akkor is. A német tisztek nem szoktak kofferekkel cipekedni.

— Nem is ő cipelte. Magyar kocsis. Kapott érte kétszer két deci bort.

— Jóságos Isten! És sok német pusztult?

— Legalább tízszer annyi, mint ahány ukrán karácsony délutánján.

1923. MKS

Konyovics Milán: Zombor kultúrosá

Misztikus őszi jóslat

Mint őszi szél a csörgő falevéllél,
agyvelőm úgy játszik most veled, halál.
Dédelgetlek, mint az, ki friss reményt lel,
és hosszú bánat után, pattan a zár
beroszdásodott szívéen, szegényen.

Feszés hürként, valami bennem is reszket:
hajós-lelkem a végtelenbe vágyik,
unja már, hogy harminckét éve veszteg...
S ha minden kötél szakad, nem lesz pánik, —
egy kendő sír csak a kikötőben.

S hogy szökve, elevez lelkem hajója,
a kikötőből messze lép az élet.
Romba dől és virág nem nő a romra,
csak sóhaj lesz, mi néha arra téved,
mert valaki zokog egy sírhant felett,

akár rom-kikötő láttán a sirály.

Félhomály

Az arany nap már leáldozott,
bíboros fénnel ég az oltár:
a föld arca, — a megátkozott...
Csend van. S a csendben tikkad a nyár. —
Útszéli fákon lomha fátylak
füstjét szövik ostoba percek.

Kapuk nyitnak. És dermedt gyárok
torka önti az elnyűtt embert...
Szürke, roskadt munkások jönnek,
— mert húst emészt a gyárok gyomra, —
zilált sorukra tompán bámul
a karcsú templom süveg-tornya,

s megreng a föld lépteik alatt.

Egy emberként milliók jönnek,
siketülten tavaszra, nyárra;
úgy lépnek, mint az ember fia
léphetett egykor a Golgotára:
mindent feledve s megbocsátva.

Pedig ma hej, be másként kéne...

A vörös nap visszfénye lesújt
az ásitozó, fáradt tájra
és színek, tárgyak és emberek
felszívódnak az esti árnyba.

De hallgasd csak, mily halotti dal
csipkéit hordja a sebes szél!
Tán munkások énekelnek?
Vagy földre szállt a meseangyal
és sok éhes száj most enni kér?

Nem! Nem.. Csak a zöld lombok közt
dalos madárcák búcsúztatják
a könnyel, vérrel zajgó jelent...

És a kisváros utcái közt
megviselt arcú, türelmes,
útszélien váró Krisztusok, —
tán hiába is mutatják
jövőbe sajtó sebeinket.

1943.

Báró Eötvös József regényírói munkássága

(bevezető közlemény)

Viola zsványéletéből nemcsak a betyárromantikából ismeretes ú. n. betyárhőstettek hiányoznak, vagy a gyilkosságok, hanem még apróbb lopásairól sem tudunk, amelyek pedig a létfenntartás eszközei szoktak lenni a betyároknál. Ha valaki pl. azt kérdezné tőlünk, hogy Viola miből élt, míg betyár volt, bizony nem igen tudnánk neki a regény alapján felelni. Viola egész élete és sorsa — mint már mondtuk — a sors játéka-nak eredménye és akaratának szinte semmi szerepe nincs. Amikor Nyúzó a pandúrokkal és a falu népével ostrom alá veszi Viola erdei menedék-helyét, nem viselkedik betyárhoz méltóan, nem lesz öngyilkos, mert Tengelyi okmányait meg akarja menteni. Miután elfogják és halálra ítélik, ismét nem tesz semmit sem ő, sem bandája, hogy kiszabadítsák, hanem egy nemes ifjú szerelmese kívánságára teszi ezt meg. Elfogatásakor azon-ban Macskaházy ügyvéd, Rétyné bizalmasa, elragadja Viola kezéből Tengelyi okmányait meg akarja menteni. Miután elfogják és halálra ítélik, nak tehát Macskaházytól kell elrabolnia az iratokat, hogy visszajuttat-hassa Tengelyinek s e rablás közben az ügyvédet megöli. Az irományokat ugyan sikerül megszereznie, de Tengelyihez már nem tudja eljuttatni, mert úzóbe veszik, sőt még nagyobb gyanúba keveri a jegyzőt, mert őt fogják vádolni a gyilkossággal, mivel minden jel látszólag erre mutat. Viola a gyilkosság után más megyébe költözik családjával, ahol, békeségben élhetne, hisz senki sem ismeri. Eötvös azonban nem elégszik meg ilyen felemás megoldással, Viola tragédiájának be kell teljesednie, mert csak ezzel tudja a vármegye intézményének embertelenségét a maga tel-jességében bemutatni. Új szolgálati helyén egy percre sincs nyugalma, mert sohasem tudja, mikor találkozik ismerőssel, aki leleplezi, s akkor nyugalmanak, sőt életének is vége, hisz halálos ítéletet mondtak ki fe-lette. Először gyermekeit vesztí el, később pedig amikor Tengelyi mellett tanúskodni hívják, Taksony megyébe indul, de alighogy a megye terü-letére ér, a pandúrok úzóbe veszik és meggyilkolják — éppen Cifra, aki régen cimborája volt. Felesége rövidesen utána hal. Ez tehát a harc végső kimenetele: a vármegye és a paraszt harcában természetesen a paraszt marad alul és szembeszállásának ez a tragédia az ára. Viola tragédiája, mint a vármegyerendszerrel szembeszálló paraszt tragédiája egészében véve teljesen indokolt a regényben, akárcsak Gusztáv a Karthausiban, de a részletek, egyes fordulatok éppen annyira indokolatlanok ebben, mint amabban a regényben. Különösen szembeötlő az események erőszakolt bonnyolítása akkor, amikor Violát visszahívják tanúskodni Tengelyi mel-lett. Az üveges zsidó u. i. tanúk előtt kijelenti, hogy Tengelyi okmányait ő akarta elrabolni Macskaházy, illetve Rétyné parancsára, de Viola ke-zéből elragadta azokat. Ugyancsak bevallja halálos ágyán, hogy Macska-házyt nem Tengelyi, hanem Viola ölte meg ismét őt megelőzve, mert ő

még Rétyné parancsára akarta ugyanezt tenni. Ez a minden tekintetben hiteles vallomás teljesen elegendő ahhoz, hogy az alispánét öngyilkosságba kergesse, de érthetetlenül nem elegendő ahhoz, hogy Tengelyit tisztázza, noha Tengelyi fő ellenségei — Rétyné és Macskaházy — már halottak, az alispán pedig mellette van, sőt az ügyészhelyettes is. Már megállapítottuk, hogy miért volt szükséges az írónak Viola teljes tragédiája — s ez az elgondolás esztétikai szempontból helyes is. A hiányolható és bántó dolog az, hogy annyi valószínű indokolási lehetőség közül erre a fordulatra nem talál egyet sem. Ebben az esetben egészen idealista és valószínűtlen indokolást ad, amikor Violában a motívumok harcát rajzolja mielőtt Taksony megyébe indulna. Viola így elmélkedik: „nem én, hanem a sors akarta, hogy gyilkos legyek; de akkor a sors azt is akarta, hogy gyilkosságomért szenvedjek; s mit ér, ha ellene küzködöm“. Amint látjuk tehát azt a fontos fordulatot, amely közvetlenül a tragédia felé lendíti előre az eseményeket, ilyen felületesen intézi el a „sors“ rendelkezésébe való fatalisztikus belenyugvással.

A regény másik fontos alakja — mondhatnánk második főhőse — Tengelyi Jónás, tiszaréti jegyző, aki szintén a mű középpontjában áll egész családjával. Tengelyi papi családból származik és Réty alispánnal tanuló társak voltak külföldön. Miután tanulmányait befejeztével hazatért, Réty származásához mérten csakhamar közéleti funkcióba került, s atyja után alispán lett Taksony vármegyében. Az ifjúkori barátság jegyében Réty igyekezett Tengelyinek is állást szerezni a megyénél, de ő nem volt alkalmas erre. Réty és Tengelyi ellentétes jellemű emberek voltak s míg Réty gyorsan beletalálta magát a megyei tisztviselők életébe, Tengelyi egyre változtatta külföldön, sokat nélkülözött családjával, míg végül Tiszaréten kötött ki mint falusi jegyző. Réty pedig megtanulta, hogy „valamint alispánságra emelkedni jobb mód nincs, mint ha valamely párthoz csatlakozik, úgy hivatalát megtartani, vagy magasabbra emelkedni nincs rosszabb!“ Így ő olyan középutas politikát folytatott, hogy egyszer egyik, másszor másik pártra adta szavazatát — „okos játszóként, ki egyszerre vörösre s feketeire is tesz, hogy semmi esetre vesztenie ne lehessen.“ Tengelyi ezzel szemben a politikában, a közéleti munkásságban nem emelkedési lehetőséget keresett, hanem az igazságot és a haladást akarta szolgálni. Ilyen felfogással pedig közéleti, vármegyei tisztséget viselni Magyarországon nem lehet. Tengelyi szintén a jóemberek, s ezért a szenvedők közé tartozik a regényben egész családjával. Viola sorsához úgy kapcsolódik az övé, hogy amikor Viola felesége mindenből kifosztva betegesen fekszik, Tengelyi leánya, Vilma, házukhoz hívja az asszonyt, mert Nyúzó még azt is megtiltotta a parasztoknak, hogy segítsék. Tengelyinek igen sok vonása félreismerhetetlenül Eötvösre emlékeztet s egyben a főispánnal döntő és igen súlyos itéletet is mondat magáról. A tisztújítás előtt a főispán és a titkár Tengelyi befolyását is mérlegelik s esetleges következményeit ennek a választások kimenetelére. A főispán megjegyzi, hogy nem tartja veszélyesnek Tengelyit, mert „kik a szoros logikát tűzék ki magoknak, azokat a sokaság ritkán követi“. Tengelyi valóban nem lehet komoly politikai tényező, mint ahogy Eötvös sem lehet az, mert nem gyakorlati politikus. Tengelyi majdnem ugyanolyan elméleti ember, mint maga Eötvös, csak hogy nem azért nincs befolyása a tömegre, mert „mély gondolkodású — mint Eötvös mondja —, hanem azért mert az elmélkedésen nem jut túl. Tengelyi egyébként minden tekintetben a regény legideálisabb alakja s ezért kétségtelen, hogy

az ő szavaiban ismerhetünk leggyakrabban Eötvös saját szavaira, szinte vele mondatja el saját véleményét a maga koráról és annak társadalmáról. Nem lehet azonban azonosítani Eötvös véleményét teljesen Tengelyiével, mert a jegyző sötét pesszimizmusa nem Eötvös felfogása. Talán akkor járunk legközelebb az igazsághoz, ha azt mondjuk, hogy Tengelyi pesszimizmusa és Vándory optimizmusa együtt adják az író felfogását. A falu jegyzője és papja számtalan hosszú, komoly és mélyenszántó elméleti vitát folytat egymással, amelyek bizonyára többet jelentenek, mint a kor különböző felfogását, talán nem tévedünk, ha azt mondjuk, hogy ezekben a vitákban az író saját dilemmáját, saját vívódását és elméledését vetette papírra szinte lírai őszinteséggel. E viták olvasása közben azt kell gondolnunk, hogy Eötvös önmagával vitatkozik. Tengelyi szavai keserű iróniával és néhol szatírával leplezik le azt a nagy úrt, ami sok ember tettei és szavai között tátong. Megállapítja, hogy a haladást nem az állatvédő egyesületek alakítása jelenti, amelyek tagjai megbotoztatják a parasztot, ha a rossz úton elakadva lovait ütlegeli. Tengelyit nem igen vigasztalja az a tény, hogy az országban „száz, vagy legfeljebb ezer ember van, ki úgy érez, mint mi, kinek lelke fáj midőn ez óriási hazugságot látja, mely között élünk“. A jelennél azonban nem kevésbé vádolja az ezeréves multat, az elmúlt ezer év súlyos mulasztásait is ostromozza, amelynek egyenes következménye a jelen helyzet. Ebből a szempontból igen érdekes a Tengelyi és leánya között folyó beszélgetés, miután Violánét házukhoz hívja a leány. Vilma alig várja haza atyját, hogy a törvények között találjon olyat, amely szerint „a szegényt, ha önvétke nélkül tartozásának eleget nem tehet, mindenétől megfosztani nem szabad“. Tengelyi válasza keserű és súlyos vád a magyar történelem ellen: „Csalódom kedves leányom — viszonzá Tengelyi feszült kebelével — e két vastag könyvben ilyen törvényt hasztalan keresnél, nyolcszáz év alatt ennek alkotására még nem ért rá nemzetünk.“ Vándory optimizmusa az emberekbe vetett szilárd hiten alapszik s ez — mint már a Karthausából ismeretes — szintén Eötvös világnézetének eleme. Szerinte: „Bármilyen szomorú legyen az állapot, melyben hazánk nem nemes lakói jelenleg vannak, az nem tarthatja fel magát többé“. Sőt ezt a változást egészen közelinek tartja, s ezt mondja róla: „Igen barátom, szebb napok közelnek, e nemzet minden osztályaira szebb jövő vár, s bár hajam ősz, én még látni reményem az időt, midőn jelen állapotunk, egy nehéz álmoként elvonulva, majdnem hihetetlennek fog látszani még azok előtt is, kik egész életüket benne tölték“. Ez az optimizmus azonban nem tompítja a jelenről mondott súlyos ítéletek élet, sőt azt mondhatjuk, hogy a jövőbe vetett hit, s a változás közelségének hirdetése éppen a fennálló helyzet tarthatatlanságán alapszik. Ha azt boncolgatjuk, hogy Eötvös melyiknek ad végleg igazat, akkor azt mondhatjuk, hogy átmenetileg Tengelyinek lesz igaza, aki Nyúzóról és a vármegye hivatalnokairól minden rosszat képes feltételezni. Végső fokon azonban Tengelyi személyes sorsának alakulásában Vándory optimizmusa nyer igazolást. A jónak azonban ez a győzelme nem lehet teljes, mert Viola életével fizet azért, hogy Tengelyi sorsa jóra fordulhasson.

Tengelyi sorsának az író nemcsak a haladás igazi és önzetlen előharcosának sorsát akarta bemutatni a korabeli Magyarországon, hanem ennél többet is: azt, hogy az emberek sorsát Magyarországon „nemes, vagy nemtelen létük határozza meg“, s hogy „az igazság istenségére nézve külön istenasszony létezik a patriciusok s külön a plebeiusok számára“. Réty

alispán felesége u. i. miután megtudja, hogy Vándory tiszteletes férjének édes testvére és birtokának fele őt illeti, elhatározza, hogy ellopatja a lelkész okmányait, amelyekkel ezt igazolhatná. Vándory ugyan lemondott örökségéről öccse javára, de az asszonynak ez nem elég bizonyíték. Ezért Macskaházyval, bizalmas ügyvédjével, az üveges zsidót béreltik fel, hogy lopja el az okmányokat. Az első rablás azonban nem sikerült s ekkor a pap a jegyzőnél helyezte biztonságba okmányait. Így a másodszori rablás alkalmával Vándory okmányaival együtt a Tengelyi nemességét igazoló okmányok is eltűnnek. Réty ellenfelei a tisztújításon megtudják a rablást s mindjárt sietnek megemmisíteni befolyását azzal, hogy nemesi levelét követelik. Gyorsan „kiderítik“, hogy Tengelyi nem is volt nemes s így azonnal kizárják a szavazásból, de ez nem a legnagyobb szerencsétlenség, ami a nemnemes embert érheti. A nemesség elvesztése azt is jelenti, hogy ezentúl minden előzetes vizsgálat és kihallgatás nélkül letartóztathatják, bármikor betörhetnek házába stb. Egyszóval azok közé sorolják, akiket Werbőczy kihagyott törvénykönyvéből, s akiknek sorsát a nemesség olyan „szabadon“ irányítja, hogy tőle azt az istenen kívül senki számon nem kérheti.

A jóemberek közé tartoznak még Tengelyin és Vándoryn kívül Tengelyi felesége és leánya, Liptákné a fondorlatos parasztasszony, Réty alispán fia, Tengelyi Vilma szerelmese, később férje, Kislaky Kálmán Réty alispán lányának későbbi férje stb. Mindezek a jellemek kissé idealizáltak, angyalian jók, s majd ugyanilyen ördögien rosszak lesznek az ellentábor tagjai — kivéve néhány semlegest — mint Réty alispánt, az idősebb Kislakyt, akik azonban az író következetes ítélete szerint, mivel elnézik a rosszat, maguk is eszközei lesznek annak.

Az ábrázolás ilyen egyoldalúsága, ilyen leegyszerűsítése jó és rossz emberekre kétségkívül a hitelesség rovására megy, s a típusok értékéből nem keveset von le. Ha típuson a konkrét és törvényszerű, az örök emberi és történelmileg meghatározott, valamint az egyéni és társadalmilag általános dialektikus egységét értjük, akkor azt találjuk, hogy Eötvös jellemei nem egészen tipikusak. Bennük — s ez elsősorban a rossz emberekre vonatkozik — a társadalmi általános vonások túltengenek az egyéniek rovására. Ezért Nyúzó, Rétyné és Macskaházy alakjai nem eléggé emberiek, sőt némelyekben szinte nincsenek is emberi vonások, nem is tudnak jót akarni, csak rosszat. Nyúzó a fennálló, osztályuralom hű kiszolgálója és védelmezője, de nemcsak ez vezérli tetteit, hanem maga is élvezetet talál mások üldözésében és a szegények nyomorogatásában. Benne a vidéki nemességnek nemcsak kegyetlenségét, elfogultságát akarta az író bemutatni, hanem egyszersmind korlátoltságát és műveletlenségét is. Nyúzó Kényházi esküdt társaságában érzi magát legjobban, aki vele együtt csak évésen-iváson törí a fejét s úgyszólván kizárólag állati, vegetatív szükségletei vannak. Rétyné figurája kissé szintén egyoldalú és erőltetett. Alapvető vonása a nagyravágyás, de ugyanakkor kissé hihetetlen, hogy mostohagyermekai emelkedésén keresztül számítja elérni célját. A rossz emberek közül Macskaházy a legsötétebb figura. Apró, ravasz emberke, aki machiavellista eszközökkel ácsolgatja egész életében jövőendő existenciáját s éppen akkor vesz rajta, amikor legközelebb képzelet magát végső céljához. Rétynének minden aljas tervében ő az elsőszámú eszköz. Ő terveli ki az okmányok ellopását, ő ragadja ki Viola kezéből az okmányokat, miután a zsványt elfogták, s éppen ezért ő siettetni legjobban annak halálra ítéletét és kivégzését; ő

szorgalmazza Tengelyi kizárását a választásokból, s nemességét ő vonja kétségbe legelőször stb. A Viola kezéből elragadott okmányokkal azonban neki is céljai vannak, s most egyszerre kiderül egész „hűségének“ s eddigi „önzetlen“ szolgálatának rejtett célja. Rétynétől olyan összeget akar kizsarolni, amellyel birtokot vásárolhatna hozzátevé eddig harácsolts pénzéhez. Rétyné ugyan megígéri neki az 50.000 frt-ot, de közben felbéri az üveges zsidót, hogy ölje meg. A zsidót pedig Viola megelőzi ebben.

Az üveges zsidó alakjával külön kell foglalkoznunk, mert az ő sorában az író határozott véleményt mond a zsidókérdésről, amire már utaltunk politikai munkásságával kapcsolatban. Noha Eötvös minden bűn elkövetésére talál magyarázatot, mégis az üveges zsidó aljasságát indokolja legalaposabban, mert be akarja bizonyítani, hogy jellemének ilyen alakulása helyzetének s általában a zsidóság magyarországi helyzetének következménye. „Ő zsidó volt; ez élettörténete“ — állapítja meg Eötvös — s ez azt jelenti, hogy helyzetét „semmi nyájas emlék nem deríté“. A zsidó sorsa ú. i. hogy küzködjön mindennapi kenyéréért, de „nem becsületes munkával, hisz attól a zsidó eltiltatott, de fortélyal s csalfasággal, földöncsúszva, mint a hernyó, melyet az átmenő gondtalanul eltapos, gyűlöltetve, üldöztetve...“ Ezután így folytatja: „Ne bámuljunk, ha a zsidó megromlott“, hisz nem adtunk lehetőséget nemesebb érzelmeinek kifejlődésére s végül így teszi fel a vádoló kérdést: „E haza gyermekének ismerte-e őt, hogy tőle szeretetet kívánhatna? mi felebrátalig bántunk-e azzal, kit most önösséggel vádolunk?“ Ismét maró gúnnyal állapítja meg, hogy az emancipáció szépen halad s „a zsidóság hazánkban e pillanatban olyan hegyhez hasonló, melynek alja még sötét homályban áll, de melynek aranyozott csúcsára nézve a nap már feljött“, vagyis a gazdag zsidók már élvezik az egyenlőséget, s különböző kölcsönökkel, váltókkal már sok magyar főurat a kezükben tartanak. Az üveges zsidó azonban szegénységénél fogva egyetlen főurat sem kötelezhetett le magának s ezért, amikor Nyúzó vallatóra fogja „bizonyosan nem felejté el, hogy elődei üdvözítőnket keresztre feszíték.“

3.

Schöpflin Aladár egyik tanulmányában azt állapítja meg Eötvösről, hogy ő látta először „a magyar társadalmat a maga különleges szociális tagozottságában“. Eötvös valóban pontosan megkülönbözteti egymástól egy-egy osztály különböző rétegeinek képviselőit is (pl. Nyúzó és Réty között minden hasonlóság ellenére igen fontos és jellemző különbségek is vannak), de a legfőbb figyelmet a két alapvető és egymással szembenálló osztály képviselőinek ábrázolására szenteli. Legfontosabb célja tehát a jobbagság és nemesség közötti óriási szakadék és ellentét ábrázolása. A jobbagság helyzetétől mondott minden egyes szava nemcsak vádirat a fennálló rendszer ellen, hanem egyben a változások sürgőssége mellett is tanúskodik. Realitásukban, megdöbbentő hitelességükben és kilátástalanságukban talán Gogoly műveivel hasonlíthatnak legjobban a faluról szóló leírásai. A jobbagságakozásokat nem lehet házaknak nevezni, s „a halvány beesett arcú nép“ soha nem érzi jól magát életében, csak talán a temetőben, mert „keresztjei alatt először pihen meg, mióta e földre jött“. A jobbagságfalu temploma „palotája azoknak, akiknek a földön csak kunyhók jutottak“. Ez a panaszkodó hang tovább komorodik, hogy végül Viola patétikus szónoklatában a legmagasabbra, szinte lázadásba csap-

jon át. A statáriális bíróság előtt Viola így mondja el szerencsétlenségének és gyilkosságának okát: „El kellett volna túrni a pálcáztatást, megcsókolni a hóhérok kezét, vagy éppen ott kellett volna hagyni feleségemet vajadásai között, mikor a nagyságos asszony velem Porvárra akart kocsikázni, haszontalan paraszt létemre, hogy mertem szeretni feleségemet...?” S tovább: „Én nem gondoltam, hogy a szegényember kutya, akit verhet üldözözhét, akinek tetszik...” Eötvös pedig a Falu jegyzőjében félreérthetetlenül ezt akarja bizonyítani, ami nem is nehéz dolog. A jobbágyság helyzetének feltárását azonban nemcsak ilyen drámai feszültségű helyzetekben találjuk meg, amelyekben két osztály képviselői állnak szemben egymással, hanem olvasás közben gyakran hökkenti meg az olvasót egy-egy elejtett megjegyzése, gúnyos kitétele. A vármegyéről pl. ezt mondja: „Ez épületeket, melyeket nem a nemesség épített, kizárólag a nemesség használ”, de az ehhez hasonlókat nem győznénk idézni s csak egyetlen példát akartunk illusztrációként bemutatni.

Már eddig is számtalan példáját láttuk Eötvösnél az ironikus, sőt szatirikus hangnak, de mivel ez éppen erre a regényére annyira jellemző, külön is kell vele foglalkozni. Péterfy igen szellemesen „hadicselnek” nevezi e szatírárt és megállapítja, hogy ez sokkal hatásosabb és veszedelmesebb a nyílt támadásnál. E szatíra akkor a legmaróbb és legkegyetlenebb, amikor a nemesi kiváltságokról s a vármegyéről van szó. A nemesi alkotmányt és kiváltságokat így „védelmezi”: „A külföld gúnyolva szól alkotmányunkról. Nemességünk adómentességét említik! Mintha bizony minden polgárosodott népeknél nem lenne szokásban, hogy az elaggott katonák közköltegen tartatnak, s mintha nem volna természetes, ha a magyar nemzet is nagy rokkantját, ki századok előtt érte küzdött szinte ingyen tartja s vajjon e nemzet elvénült rokkantjai nem nemességünk-e?” (Kiemelés tőlem — J. G.) Másutt azt „bizonyítja”, hogy a magyar nemesség a nemzet többi rendjeivel mindenben testvériesen osztozik s „a paraszttal úgy rendezte el dolgait, hogy nyárban, őszkor és tavaszkor ezek, télen ő maga fáradjon s pedig nemcsak nappal, hanem egész éjszakákon keresztül”, vagyis a parasztság dolgozik, a nemesség pedig dorbézol, mulatozik. A hivatalviselő nemesek pedig olyan „bölcsék”, hogy pontosan tudják „miként arra, hogy haladjunk, szükséges egyszer jobb, másszor bal lábunkkal előre lépni”. Szinte bámulatos ez a kiméletlenség a nemesség iránt, a nemesi osztály tagjánál, s elmondhatjuk, hogy volt e században költőnk, aki talán jobban gyűlölte a nemességet, aki „újfajta” és „jó szoros” nyakravalót szánt neki, de aki ilyen megcáfolhatatlan tudományos érvekkel bizonyította volna be, hogy a nemesség túlélte önmagát s fennállásával és összes intézményeivel a haladást gátolja, ilyen csak a főnemesi, bárói származású Eötvös volt.

Eötvös e regénye, akárcsak a Karthausi, részletekben jelent meg, összesen nyolc nyolcvés füzetben 1845 márciusától novemberéig. Ez ennél a regénynél azért fontos körülmény, mert a közvélemény és kritika egyaránt figyelemmel kísérte a regény keletkezését és mielőtt még egészében megjelent volna, már bírálatot és véleményt mondott róla. Eötvös pedig már a regény további részleteiben válaszol is ezekre a bírálatokra s ezekben a válaszokban újból és újból kifejti esztétikai felfogását. Különösen két dolgot rónak fel hibájául: egyesek a gyakori eltéréseket, „okoskodásokat”- mások pedig azt, hogy a paraszti jellemeket idealizálja. Nézzük, mi a felfogása erről. Az első kifogást maga is hibának ismeri el s a XXXVI. fejezet bevezetőjében ezt mondja: „Regé-

nyemnek egy nagy hibája az, hogy felette sokat okoskodom, néha szinte megsajnálom olvasóimat". De ez a beismerés sem egészen őszinte, sőt a továbbiakban gúnyba és támadásba csap át azok ellen, akik „az igazságot, mint az aranyat akkor becsülik leginkább, ha elég lágy s mindenfelé csavartatható”, végül pedig azok ellen, akiknél a regény csak a gyermeki mesét pótolja, mely akkor legkedvesebb, ha nem való. Erre azonban ő nem képes s ezt mondja: „Ki kívánhat más világot tőlem, mint amelyben élek.” Ő nem tud szabadulni a valótól, de nem igen akar. Noha bevallja hibáját s javulást ígér, egyebet nem tesz. „Én legalább nem vagyok eléggé költő — állapítja meg — hogy még akkor is, midőn művemet alkotom, a szomorú valót elfelejthetném”. Másutt ismét jól látja hibáját s megállapítja: „Kötelességeimről szólok, ahelyett, hogy azokat teljesítsem”. Szinte az az érzésünk, hogy nem egyszer mintha ő is rajtakapná magát azon, hogy hibát követ el, s miután hosszasan értekezik a megyei választó rendszerről, s kimerítő bírálatát adja e választásnak nevezett komédiának, megállapítja: „De hagyjuk ezt, regényt s nem politikai értékezést írok”.

Amíg ezt a kifogást többé-kevésbé helyénvalónak ismeri el, sokkal határozottabb a másik vád visszautasításában. Ebben a tekintetben a legkeményebb, a legelfogultabb s egyben a legigazságtalanabb vádat a Budapesti Híradó névtelen bírálója fejezte ki, aki sajnálja, hogy „lelkes és értelmes szerzőnk... a költőt a politikai pártembernek alávetve a fő érdeket a társaság alsó rétegeinek juttatja”, a kiválóbb állású embe-
reket pedig minden gyarlóság és bűn képviselőivé teszi. E „bírálat”, amelyet nyugodtan nevezhetünk a főnemesség sértődöttségéből következő vádnak, a harmadik füzet megjelenése után látott napvilágot, s az író igen élénken reagál rá és külön is nyilatkozik róla, de a regény további részeiben is felel rá. Nyilatkozatában leszögezi, hogy alakjai nem konkrét egyének, s nem egyeseket akart regényével dicsőíteni, vagy megróni, hanem eszméket és visszaéléseket. Ugyanúgy mentegetődzik, amikor a fogházi állapotokat írja le s hangsúlyozza, hogy egyetlen meggyét sem akart konkrétan ábrázolni, „de nem hibám — folytatja —, ha hazánk sok megyéjének fogházai hozzá mindmáiglan hasonlók maradtak” s ez persze nemcsak a fogházak leírására vonatkozik, hanem az egész helyzet és összes típusok ábrázolására. Ha tehát egyes megyék, vagy egyének magukra ismernek a tipikus jellemekben és helyzetekben, annak nem Eötvös az oka, hanem a valóság s tegyük hozzá, hogy ez azt bizonyítja, hogy Eötvös ábrázoló módszere a realizmus. A parasztsággal vállalt szolidaritást, a parasztság szeretetét és megbecsülését szinte hivatkozva, minden előítélettel dacolva hirdeti: „Több érdekes egyéniséggel találkoztam. ki golycsingben, — mint olyannal, ki divatos köntösben jár”. Megvádolták — mint láttuk — azzal is, hogy pozitív jellemeit az „alsóbb” osztályokból, illetve a népből vette s mint ő mondja, „a paraszti szenvedések apotheosisát” írta meg. Ezt a vádat azzal igyekszik „megcáfolni”, hogy utána három oldalon keresztül úgy bemutatja a nemességet, hogy bizonyára szivesebben olvasták volna a nemesek a paraszt dicsőítését, mint ezt. Ezzel a vitával kapcsolatban fogalmazza meg ismételten esztétikai felfogását is s ezt mondja: „A valónak felkeresése az, mit a regény, — mint a történetíró feladataul kitűz”. Ő ehhez az elvhez tartja is magát s kijelenti, hogy az élet képét, tehát a valóságot igyekezett ábrázolni, az pedig „nem lehet mindig mulatságos”, sőt Eötvös korában egyáltalán nem az. Esztétikai felfogása egyáltalán nem változott a Karthausi megírása óta, sőt ebben a regényben még határozottabban érvé-

nyesíti azokat. Az írással nem „öndicsőségét“, hanem embertársainak hasznát igyekezett elősegíteni s ezzel ismét nyíltan szembe fordul az önmagáért való költészettel, amely „virágokról, langy esti szellőről“ énekel „míg a föld vérben áll“, az emberi nem pedig történetének fordulópontjához jutott. A könyvben elsősorban „nem szép mű, hanem szép emberi tett“ kell hogy legyen s e szép tett érdekében azt is fel kell áldoznia az alkotó művészeknek, ami a legkedvesebb: a mű szépségét. Erre csak röviden Péterfy szavaival feleljünk, aki megállapítja, hogy a szép mű és szép tett nem zárják ki egymást. Ezt a kérdést már a tanulmány első részében a Karthausi ismertetésekor elemeztük, de most újabb bizonyítékát látjuk annak, hogy Eötvös ellentmondást lát a művészi alkotás formai és tartalmi követelményei között, s ezért állapítja meg, hogy még alkotás közben sem tudja a valóságot elfelejteni, s ezzel láthatóan azt akarja mondani, hogy ezért nem írhat művészi szempontból tökéletes művet. Mi pedig azt hisszük, hibái nem abból következnek, hogy a valóságot nem tudja elfelejteni, hanem abból, hogy ezt a látszólagos ellentmondást nem tudja feloldani.

Ha most az elmondottak alapján Eötvöst, mint a centralizációs politika élharcosát és a Falu jegyzője szerzőjét akarjuk értékelni, akkor megállapíthatjuk, hogy összes politikai tévedései és művének formai fogyatékoságai mellett korszakalkotó jelentőségű munkát végzett azzal, hogy tudományos és művészi eszközökkel megtámadott olyan valamit, amit századok óta helyesnek, természetesnek és változhatatlannak hittek. Megtámadta a vármegye intézményét, sőt egyszerre meg is fosztotta minden elméleti támaszától a reformban, végül pedig a nemzet érzelmét, gyűlöletét kelti fel ellene a Falu jegyzőjében, tehát minden rendelkezésére álló eszközzel rombolja azt az illúziót, amelyet a nemzet a vármegyékkel szemben táplált. Ha — mint megállapítottuk — nem is a legszerencésebben választotta meg az időt, s nem látta a megyék relatív létjogosultságát ebben az időben, azt jól látta, hogy igazi gyökeres változások a haladás irányában elképzelhetetlenek a vármegyék fennállása mellett, mert középkori, feudális intézmények, s idejük lejárt. Ez a megállapítás, az a lázas politikai és irodalmi tevékenység, amellyel ezt a meggyőződését hirdeti, fontos és magaslatos helyet biztosít számára a feudalizmus ellen, a polgári haladásért vívott elvi küzdelem vezető egyéniségei között hazájában.

J u h á z s G é z a

Konyovics Milda: Komp u Tiszán

Vitáink margójára

A vita kultúrunkban a vélemények harcát, az érvek összemérését jelenti; az egymással nem egyező, akár homlokegyenest ellentétes, akár árnyalatokra különböző álláspontok teljes kifejezésre juttatását bármely meghatározott kérdésben, mint például: valamelyik író egész munkásságának, illetőleg egy újabb könyvének értékelése, vagy a színjátszó együttesek műsorproblémája, avagy a tanító és a bognár szerepe a falu kultúréletében, stb.

Az építő vitához nélkülözhetetlen, hogy minden résztvevőjét ugyanaz a pozitív szándék, a szocializmus győzelmére irányuló törekvés vezérelje, mert ha valamelyik vitázó fél a szocializmus megrögzött ellen-sége, az nem építeni, hanem rombolni igyekszik, azt semilyen érvekkel meggyőzni nem lehet — ha egyszer rájöttek kiletére, csak egyet tehetnek vele a szocializmus következetes harcosai: kiméletlen harcot folytatni ellene, letépni róla az álarcot a tömegek előtt, politikailag megsemmisíteni.

Vajjon ha a HÍD-ban kevés vita folyik mostanában — szerintem néhány esettől eltekintve, joggal keveselhetjük az elvszerűen kibontakozó és letisztázott záradékokig eljutó vitát magyar sajtónk többi szerveiben és kultúrunkásaink különböző összejevetelein is — az következik-e ebből, hogy a tetteikkel szocializmust építő közéleti embereink ugyanazon véleményen vannak minden fontosabb kérdésben, alapjaiban és részleteiben is, mind az általános álláspontok megfogalmazásában, mind a konkretizálásukban és gyakorlati alkalmazásukban? Korántsem. Nem lehet az, hogy a mi harcterünkön csak kétféle, azaz fronton inneni és fronton túli, szocializmust akaró és szocializmust tagadó álláspontok vannak és hogy mindent elintéztünk, ha lehangoló ágyútűz zúdítottunk a kizsákmányoló osztályok érdekeinek megfelelő, reakciós megnyilatkozásokra. Számos kérdésben vannak vélemény-különbségek a fronton innen is, a mi harcvonalunkban, a mi embereinknél is. Olyan kérdésünk is akad még nem egy, amelyet ezideig napirendre sem tűztünk. A dolgok velejéig hatoló, gyökeres tisztázódást eredményező vitára mégis ritkán kerül nálunk sor.

Miért? Mi akadályozza a gondolatok szabad szárnyalását? Miért nem jut kifejezésre sok gondolat hangos szóban is? Miért nem eredményez vitáink nagyobb része összegezett és világosan megfogalmazott többségi véleményt?

Ezek azok a kérdések, amelyekről el akarom mondani néhány meg-látásomat. De csak a mi szellemközösségünkben fennálló helyzetről szándékozom beszélni, vagyis a mi vajdasági magyar kultúréletünkről, arról, amelynek gyújtópontja a Vajdasági Magyar Kultúrtaács, tűzhelyei pedig többek között a vajdasági magyar lapok, rádióállomás, újságírók szervezete és klubja, könyvkiadó vállalatunk (Irodalmi Tanács, Könyvbarátok Köre), Irodalmi Társaságunk és nem utolsó sorban a HÍD.

Köztudomású, hogy társadalmi életünk demokratizálódásának alapelvei, amelyek irányában az elmúlt két és fél év folyamán oly gyökeres fordulat történt országunkban, teljes mértékben érvényesek a mi vajdasági közéletünkre, a magyarok társadalmi és kultúrelétére vonatkoztatva is. Ennélfogva nem tárgyi, hanem szubjektív tényezők, a kultúrmunkásainkban, közéleti embereinkben és a közöttük kialakult viszonyokban — tehát magunkban — még fellelhető hibák és fogyatékoságok azok, amelyekben az elevebb, egyben termékenyebb viták akadályát látom. Éppen ideje már, hogy megszabaduljunk a kultúrközösségünkben még immitt-amott divatos multból örökölt hibáktól.

Vitáink — akár a szóbeliek, akár a írásbeliek — gyakran az elhallgatott vélemények kútjába fulladnak. Különböző összejöveteleken, vagy a sajtóban számtalan olyan kérdést vetettünk asztalra, amelyben több emberünknek megvolt a maga véleménye, mint ahányan azt elmondták. Biztosra veszem, hogy az elhallgatott vélemények nagy többsége ellentétes, vagy nem egyező a kimondottakkal, hisz éppen ezért is maradt a hallgatás burkában (Az is elhallgatja saját véleményét, aki mást mond, mint amit gondol.)

Miért hallgatnak hát, vagy rejtik álláspontjukat azok, akiktől az őszinte és teljes véleménynyilvánítást várjuk?

Több okból.

Vitáinkban kommunisták és pártunkívüliek (új fogalmaink szerint: szocialisták), marxisták és részben még polgári gondolkozású emberek vesznek részt, vannak közöttünk aktivisták, úgynevezett „politikuskok“ (mindenesek) és szakemberek: írók, újságírók, zenészek, színjátszók, képzőművészek, pedagógusok stb., ott vannak a Kommunista Szövetség Tartományi vezetőségének tagjai, vagy a többi szervezetekben fontos tisztségeket betöltő elvtársaink, főszerkesztők, és más vezetőemberek — de úgyszintén a rovat-munkatársak, egyszerű kultúrmunkások, tisztségnélküliek, „közemberek“ is.

Mármost, a mi mai adottságaink között még mindig előfordul, hogy a vitára felszólítottak egy része ahelyett, hogy szabadon fogalmazná meg a maga véleményét, inkább azt találgatja minden lehető-lehetetlen jelből, vajjon milyen a vezetés álláspontja az illető kérdésben, mit gondolnak a „legbeavatottabbak“ — és nem is szólalnak meg addig, amíg nem „csatlakozhatnak“ valamelyik „magasabbrangú“ mondásához.

Mások pedig, akiknek van ugyan saját véleményük, de az nem egyezik a kommunisták szervezete, illetőleg a vezetés hivatalosnak vélt álláspontjával, de akik „csatlakozni“ se tudnak csak úgy, meggyőződés nélkül — egyszerűen nem nyilatkoznak. Félnék kimondani amit gondolnak. Derítsük ki, hogy elfogadható okkal-e, vagy anélkül.

Csak két csoportját említettem a saját véleményüket elhallgatóknak, de ezek alcsoportokra oszlanak, sőt tovább is tagozódnak és végül eljuthatunk minden egyénig külön-külön, hisz bárki magatartásában felfedhetünk egészen sajátos mozzanatokat is. — Vannak, akik csak azért csatlakoznak a vezetőemberek álláspontjához, mert minden jószándékuk ellenére sem képesek saját véleményt alkotni. Velük szemben mások ezúton akarnak a „biztosan győzelemre jutó“, sőt „előre elfogadottnak tekintendő“ álláspont mellett nyilatkozni. Tetszelegnek, hogy kezdettől fogva az „egyetlen helyes“ álláspontot foglalták el, főlényt, tekintényt kölcsönöz nekik ez sajátmaguk, de úgy vélik, mások előtt is. Vannak, akik „csatlakozásukkal“ hűségüket igyekeznek ki nyilvánítani. Akik

pedig a hivatalosnak vélt álláspontot vonalmagyarozói pózban, minden ellenvéleményt előre is kizártnak tartó hangnemben adják elő, azok a helyzetet akarják megnyergelni, leplezhetetlen egyéni célokból. — A nem nyilatkozók egyrésze rémlátsuktól vezetettve mindenképpen lojális akar maradni és isten ments, hogy kinyilvánítsa a hivatalosnak vélt állásponttól eltérő véleményét és így a „disszidensek“ közé soroltassa be magát. Csak akkor mernek ők megszólalni, ha már biztosak, hogy a „hivatalos“ vélemény ugyanolyan, mint az övék. De olyanok is vannak, akik valamiféle megtorlátsól félnek ellenvéleményük miatt és kintartanak azon tévedésük mellett, hogy való okuk is van erre, tehát inkább hallgatnak, semmint hogy kellemetlenségeknek tegyék ki magukat.

Téves volna azt hinni, hogy az ilyen multbaillő, kispolgári magatartás különböző fajtáitól teljesen mentesek akár a Kommunista Szövetség tagjai is. Viszont a következetes kommunisták biztosan nem így ténykednek vitáinkban. Másrészt nemcsak a kommunisták, de akik csak a Szocialista Szövetség tagjai, a polgári világnézet több-kevesebb maradványát még magukban hordozó emberek is képesek lehetnek arra — mint ahogy vannak is ilyenek, — hogy szabadon, minden gátlástól mentesen előadják véleményüket, érveljenek mellette úgy, ahogy az megfelelő szocialista demokratizmusunknak.

Csak azon fordul meg vitáink eredményessége, hogy embereink helyesen fogják-e föl a társadalmi életünk új alapjait képező elvi szempontokat, vérükbe szívják-e ez elveket és átültetik-e a gyakorlatba — másrészt meg tudnak-e szabadulni a mult káros maradványaitól.

Elsősorban is azt a három-négy évvel ezelőtti helyzetben gyökerező tévedést kellene felszámolni, hogy bármely konkrét kérdésben létezik a vezetésnek, vagy vezetőembereknek — avagy a kommunisták szervezetének — valahol már előzetesen megvitatott, előre megfogalmazott, részletekre is kiterjedő és a gyakorlat számára egyedül mérvadó, hivatalos és biztosan legjobb álláspontja. Szakítottunk már azzal, hogy a kommunisták és vezetőforumok tagjai először csak a maguk zárt ülésein vitassák meg és döntsék el a kérdéseket és azután a kész határozatokat „átvigyék“ a többi szervezetekre. Vegye egyszer már tudomásul és higgye is el minden emberünk, hogy a kommunisták, a vezetőségek tagjai is, azért jönnek vagy kapcsolódnak be a szélesebbkörű, vagy éppen a nagy nyilvánosság előtt folyó vitáinkba, hogy csakis ezek keretében járuljanak hozzá a kérdések eldöntéséhez, mert csak e nyilvános viták hivatottak megtalálni és meghozni a gyakorlat számára mérvadó döntéseket közéletünk és kultúreletünk különböző kérdéseiben, más döntést hozó értekezleteket nem is tartanak róluk. Továbbá vitáinkban minden kommunista és vezetőember is éppúgy csak a saját véleményét mondja, csak a maga nevében beszél, mint bárki más résztvevő. A kommunisták szervezete nem áll jól tagjainak a tömegek, a nyilvánosság, vagy vitatestületeink előtti kilépéséért; mindenki egyéni felelős közvetlenül a nyilvánosság előtt azért, amit mond, vagy tesz. Súlyt, tekintélyt a vitában, közéletünkben a kommunisták is csak egyéni ténykedésükkel, a dolgozó tömegek és a szocializmus érdekeinek megfelelő helyes fellépésükkel szerezhetnek — ezáltal növelik a szervezetük tekintélyét is — de semmit nem ad, és nem szabad, hogy hozzáadjon érvelésük súlyához a vitában maga a Kommunista Szövetség tagsági könyvecskéje vagy a körülmény, hogy valaki valamelyik vezetőség tagja. Egyéni tekintélyének növelésére, véleményének az ellenérvekkel szembeni fedezésére senki se használhatja fel a szervezet tekintélyét.

Ott, ahol valamit megvitatnak, csak a vitatestület teljesen egyenrangú tagjai léteznek. Csak az a fontos itt, hogy a felszólaló milyen érvekkel támasztja alá állításait, de teljesen mellékes, hogy melyik szervezetnek vagy vezetőkörnek a tagja. Nem az a fő, hogy ki mondja, hanem csak az — amit mond! A mi vitáink vélemények harca, érvek harca kell legyenek és nem emberek egymásközötti harca. Vitáinknak csak egy a célja: megtalálni a szocializmusért folyó harc érdekeinek, rendszerint a többség felfogásának megfelelő döntéseket, álláspontokat. De sehol sincs előírva, hogy az igazságot kimondani — csak a szervezett emberek, vagy fórumbeliek előjoga. Sőt éppen ezek az emberek harcolnak legjobban az ilyenfajta előjogok ellen is. Aki nem ezt tenné az esetleg csak tag, de nem kommunista.

Ismét hangsúlyozom, hogy én itt fronton inneni, a tetteikkel szocializmust építő emberek, kommunisták és szocialisták körében folytatott vitáról beszélek. Mert a szabad véleményharchoz nélkülözhetetlen a gyakorlatban érvényrejuttatni azt az elvi szempontot is, hogy a vita befejezése, a többségi vélemény és döntés elfogadása után épp úgy fronton innen maradt minden főszóaló, tehát azok is, akik az elfogadott véleménnyel ellentétes álláspontok mellett érveltek és kisebbségben maradtak. Mert lehetlenné teszi a szabad véleménynyilvánítást a dolgoknak olyan rendje, amely a becsületes szándékú ellenvélemény hordozóit frontotüliaknak, ellenségnek nyilvánítja és megbélyegzi. Nálunk nem így állnak a dolgok. Közéletünkben az az elv a mérvadó, hogy senkit se nyilváníthatnak ellenségévé csak azért, mert vitázik, vagy a vitában ilyen vagy olyan álláspontot foglal el. Hisz a minden kételyt kizáróan ellenséges megnyilatkozás különben is csak a vita után, a döntések meghozatala után — nem a vita, hanem a tettek mezején válik kimutathatóvá. Volt bár valakinek a vitában a „legellenzékibb“ álláspontja is, a tetteiben a szocializmus tagadhatatlanul jó harcosságának bizonyulhat.

Csak közéletünk demokratizálódásának elvei alapján szabadulhattak fel a kommunisták is, de különösen a vezetőségi tagok, az alól a féltisserű, rájuknézve rendkívül kínos helyzet alól, hogy öneik mindig, mindenben és mindenütt csak az egyedül érvényes igazságot kell kimondani, hogy amit ők mondanak, az kinyilatkoztatásszerű igazsággá válik. Szabad levegőhöz juttató megkönnyebbülést jelent feloldódni az alól a kötelezettség alól, hogy minden kérdésben a b o v o el kell találni az egyedül mérvadó igazságot már a probléma első megközelítésére is.

Adják meg szelemközösségünk emberei legálisan is azt a jogot a kommunistáknak, hogy ők is tévedhetnek — adják meg éppen azáltal, hogy nyíltan, a vitatestület színe előtt mutatnak rá akárki fórumbelieknek is a tévedéseire; nyíltan és nem az elkonspirált sarkokban. Ne féljenek, ezzel még nem válnak holmi tekintélyrombolókká, mert semmi se rombolja jobban se a kommunisták, se a szocialisták tekintélyét, mint a valóság útjáról a tények útjáról lesiklott döntések. — Ugyanúgy adják meg, mondjuk akár a Tartományi Vezetőség tagjának is a jogot, hogy a vita folyamán, az érvek hatása alatt megváltoztassa véleményét. Az ilyen jelenségen se kell elcsodálkozni, mert megfelel demokratizmusunk szellemének. — Ugyanakkor természetesen a tévedés és véleménymegváltoztatás joga se lehet csak a kommunisták, vagy vezetők monopóliuma. Egyenjogú részese kell legyen ennek minden vitázó — a „polgár“, sőt a „kispolgár“ is. (Az idézőjelek azért indokoltak, mert Szocialista Szövetségünk tagjairól van szó.) Őket se nyilváníthatjuk

mindjárt ellenségeknek, hogyha tévedtek. Nem a frontontúlra kell őket se átkergetni, hanem a vita, a meggyőzés útján átnevelni, felfogásaikat a szocializmus kerékvágására átállítani; még ha sokkal nagyobb erőfeszítések is kellenek hozzá, mint ahhoz, hogy pálcát törjünk felettük.

Abban a vitában, amely az itt leszögezett elvek jegyében alakul, csakis egyféle magatartásnak van helye: minden résztvevő önállóan gondolkodva mérlegelje a kérdéseket, saját eszével keresse az igazságot és minden gátlás nélkül mondja ki úgy, ahogyan a dolgokat látja. Közben közös erőfeszítéssel az igazságot keressük, semilyen jelentőséggel se bír, hogy vezetőemberek-e vagy tisztség nélküliek, kommunisták vagy csak a Szocialista Szövetség tagjai, marxisták vagy polgárok azok, akik helyeslőleg bólintanak, vagy tagadó fejmozdulatot tesznek, amikor véleményünket kimondjuk. Rendszerint lesznek ezek közül is, azok közül is mind az egyik, mind a másik csoportban. Mert nálunk a politikai harc, a vélemények harca éppen nem a kommunisták és pártönkívüliek polarizálódásának jegyében alakul. Szó se lehetne a tömegek népfrontos egységéről, a kommunisták és többi dolgozók közötti hús-vér kapcsolatokról. ha vitáinkban csak két álláspont lenne és egyiket mindig a kommunisták, a másikat meg a többiek képviselnék. — A felszólaló sose nézze, hogy véleményével ki mellett, vagy ki ellen foglal állást, mert ne emberek mellett, vagy emberek ellen, de mindig az igazság mellett törekedjen kilépni. Nem azt akarjuk a vitából megtudni, hogy ki mivel tart — hisz mindannyian a szocializmus harcosai vagyunk, — hanem azt, hogy mi az igazság ebben vagy abban a kérdésben.

Akinek, tehát nincs saját véleménye — csak az ne szólaljon fel vitáinkban, ne „csatlakozzon“ gondolkozás és meggyőződés nélkül senki véleményéhez, mert a vita fordulataiban könnyen rajtakapják, hogy csak mások véleményének árnykísérője. Szintén póruljárhat az is, aki úgy akar a vitában a győztes álláspont hordozójának feltűnni, hogy csak a legmagasabbrangú jelenlévő véleményét figyeli és ahhoz csatlakozik — mert kiről tudhatni előre, hogy nem változtatja-e meg véleményét a vitában felmerülő újabb érvek és tények hatása alatt. A vonalmagyarázói beállítottság, vagy a mindenkivel, de főleg a vezetéssel szembeni lojalitás se vihet itt ma már sikerre, hisz meg-megtörténik, hogy bizonyos kérdések megvitatásában, az igazságkeresés egy-egy szakaszában a kommunisták is különböző véleményen vannak, egymással nem egyező álláspontok mellett érvelnek. Vannak embereink, akik az ilyen jelenségekből „mély szakadékok“, „táborok“, „klikkek“, „frakciók“, „polarizálódás“ és hasonló abszurdumok fennállására következtetnek és a megoldást abban jósolják, hogy „ezt likvidálni fogják“, amazzt kultúrmentésből hoinap „keményítőgyárba küldik“, stb. Magától értetődik, hogy ezek az embereink, amíg gyökeresen meg nem változtatják magatartásukat, csak egyet ismernek: a vitában amellé állni, akiről úgy vélik, hogy „legerősebbek a pozíciói“, tekintet nélkül arra, hogy legerősebbek-e érvei is. Az ilyen magatartás persze teljesen sutbadobja hordozójának saját véleményét. — Szörnyű tévedésbe estek az így igazodó emberek. Eddig nem tudták megérteni, hogy csak természetes dolog az, ha nyilvános vitáinkban a kommunisták között is véleménykülönbségek merülnek fel, sőt kikerülhetetlenek a véleménykülönbségek, mert hisz ők se vitatták meg a kérdéseket előzetesen maguk között. Nincs ebben semilyen jele az egység valamiféle meglazulásának; éppen azért vitatkozzunk, mert egyet akarunk. Miha Marinko elvtárs a következőket írja a „Borba“ január 25-i vezércikkében:

„Vajjon csakugyan annyira kellemetlen az, ha a kommunisták nincsenek azonos nézeten és vitaharcot folytatnak egymás között a népfront-ülésen, vagy más összejövetelen a konkrét társadalmi problémák meghatározott kérdéseiről? Semmiesetre sem. Sőt ellenkezőleg, élénkké és érdekessé teszik ezzel a vitát a Népfront összejövetelén, amelyen arra kényszerülnek, hogy érvekkel is alátámasszák álláspontjaikat. Ezáltal legkevésbé se inog meg a JKSz tekintélye. A Népfront tagsága pedig fülel tanul, indíttatást kap a vitára, bizonyosságot nyer arról, hogy az értekezlet nem csak pusztán formáság és úgy érzi, hogy valóban közreműködött valamely kérdés megoldásában.“

Az elvszerű vita csak közösségi célokat és érdekeket ismer — nincs benne helye az egyéni presztizs-törekvéseknek, se más kétes egyéni céloknak, buta személyeskedésnek, sértődöttségnek, stb. Rendeltetése nem az, hogy a végén győzteseket és legyőzötteket, megdicsőülteket és megalázottakat, nyeregbeugrottakat és nyeregből kivetetteket, fennhéjázókat és megsértetteket eredményezzen. Csak egy célt ismer: megtalálni az igazságot és mozgásba hozni az erőket, amelyek a határozatokat valóra váltják. Félre kell tenni vita közben minden előítéletet emberekről, dolgokról. A felszólalásokat attól függetlenül kell mérlegelni, hogy ki a felszólaló. Ugyanannak az állításnak, ugyanazon érveknek egyforma súlyúaknak kell lenniök akár ki is az elmondójuk. Abszurdum az, hogy Péter számára egy és ugyanaz a vélemény egyik esetben rossz, elvetendő, sőtét politikai háttérből ered csak azért, mert olyan ember mondta el akiről Péternek megvan a maga véleménye — a másik esetben viszont jó, elfogadható, tárgyilagos, de legalábbis nem rosszszándékú, mert maga Péter mondta el, vagy más valaki, akit Péter nem tart rosszszándékúnak. Azonkívül érvekre csak érvek legyenek a válasz. Csak akinek nincsenek érvei, csak aki mindenáron fenn akar tartani tényekkel ellentétes előítéleteket — csak az képes tudomásul se venni az ellenvitázó érveit, azokra egy szót se mondani, ellenben nekirontani vitatársa személyének jelzőkkel illetni őt, belegázolni emberi becsületébe.

Nem mondhatjuk, hogy ilyen esetek nem fordultak elő nálunk. De az utóbbi időben már csak kivételekként találkozhatunk velük. Az elmúlt években a mi szellemközösségünkben az ilyen autoritatív magatartás volt egyik fő fékezője a viták szabad folyásának és odavezetett, hogy néhány vitára meghívott emberünk egyik alapvető érzése éppen a félelem volt, a rettegés attól, hogy valamit rosszul talál mondani és ezért bélyeget sütnék a homlokára. Ma már annyira változott a helyzet, hogy igazán itt az ideje mindenkinek felszabadulni az alacsonyrendűség alól. Még akkor se kell félnie, ha ma éri őt valamilyen megbélyegzésre irányuló gesztus. Fehér hollóként fordul elő már közösségünkben az olyan ember, aki válasz-érvek helyett jelzőket osztogat — de ahogy egy fecske nem csinál nyarat, a telet se fogja visszatartani az a fecske, amelyik útközben lemaradt. Ha ma még akadnak bürokratikus gesztusai valakinek, csak abban az esetben érvényesülhetnek, ha meghátrálnak azok, akiket e gesztusok célbavesznek; de teljesen csütörtököt mondanak a góromba kirohanások, ha a célzottak elvszerűen, a demokratizmus szellemében bátran érvelnek tovább a tények alapján a haladó igazság mellett. Ha minden becsületes szándékú emberünk kiegyenlisíti gerincét, olyan helyzet áll elő, amelyben az se maradhat bürokrata, akit a múltból megmaradt hajlamai még arrafelé visznek. Ha pedig valaki azt ál-

lítja, hogy még mindig van ok a félelemre vagy azért kártvó a ténykedése közösségünkben, mert demokratizmusunk sokat hangoztatott elveit állításával csak demagógiának minősíti, vagy kimondottan egységbontó szándékai vannak.

Akkor lesz szellemközösségünkben igazán egészségesnek mondható helyzet, ha minden emberünk szóvitában is, sajtóvitában is, szabadon és teljességükben elmondja azon véleményeit, amelyeket a múltban csak bizalmas kettésekben, vagy konspiráló csoportokban mondott el. Meggyőződésem, hogy ha nehézkesen is, de ilyen közösségi szellem kialakulása felé haladunk, mert lehetetlen az, hogy a nagyvonalú és korszakalkotó nemes vállalkozás, amelynek harcosai vagyunk, ne olvasztaná minden pozitív emberünket egységes közösségbe.

Ha egyszer beérkezünk és teljes erejével fellángol az igazságot kutató szenvedély, a HID szerkesztőbizottságának is az okoz majd komoly gondokat, hogyan adjon helyet a sok vitairatnak folyóiratunk oldalain.

Olajos Mihály

A magyar néprajzi gyűjtő- kutatómunka kérdése nálunk*

— 1949-től—1953-ig —

A múlt év decemberében néhány fórum: így a Magyar Szó „Nyílt színtere”, a Magyar Kultúrtaács közgyűlését megelőző néprajzi megbeszélés, de még inkább a Noviszádon tartott országos-jellegű muzeológus-találkozó, néhány igen érdekes muzeológiai és néprajzi kérdést vetett föl, méghozzá több szempontból. Különb is, nálunk már régen vita tárgya a népi hagyomány kérdése és fölértékelése, épp ezért a további magyarvonatkozású néprajzi gyűjtő és rendszerező-munka, valamint a munka helyes irányának megszabása érdekében, úgy hiszem, nem lesz hiábavaló, ha ezen a helyen is elmondunk egyet-mást az elért eredményekről, a hibákról, a tisztázatlan kérdésekről magyar-vonatkozásban és, ha a kérdés megkívánja, általánosabban is.

A néprajz kérdése ma nálunk különösen időszerű, hisz háromévi gyakorlat van már mögöttünk, ezenkívül azért is, mert két vajdasági múzeum is (a zentai és szabadkai) főleg magyar néprajzi kutató-gyűjtőmunkát végez majd az 1953-as évben. Az igazgatóktól hallhattuk, hogy összesen 100+200-ezer dinár áll majd rendelkezésükre magyar néprajzi célokra, s ehhez hozzáadhatjuk még a Magyar Kultúrtaácsban előirányzott kétszáz ezer dinárt is. Nem nagy összeg, de ha viszonyítjuk az előbbi évek költségvetéséhez, mégis jelentős. S van még valami, ami úgy gondolom, megkönnyíti majd a vajdasági magyarság néprajzán dolgozó emberek munkáját, s ez: a magyar közéleti munkások s közvéleményünk egy része is, több megértéttanúsít ma már a néprajz iránt, mint a közelmúltban. S ez, a részükről eddig hiábavárt erkölcsi támogatást jelenti majd.

Hogy a néprajzi gyűjtő-kutatómunka nemcsak magyarvonalon, de az ország minden részén és majd minden nemzetiségénél (kivéve a vajdasági muzeumok kollektív, szerb-horvát vonalon folyó néprajzi munkáját) miért volt szervezetlen, s hogy a közéleti munkások legnagyobb része miért tanúsított meg-nem-értést a néprajzi kérdések iránt, annak főokára pontosan rámutatott néhány beszámoló és felszólaló is a muzeológusok tanácskozásán. A legnagyobb baj az volt, s egyeseknél még ma is az, sőt a régi iskola néprajzosainál is bizonyos fokig, hogy a néprajzot olyan tudománynak tekintették és tekintik, amelynek semmi gyakorlati-jelentősége nincs és nem lehet. Sokan tévesen úgy gondolják, hogy a néprajz feladata a múltból még hátramaradt, különösen érdekes népi tárgyak-adatok halmozása. Mások viszont úgy gondolták (nálunk, vajda-

* Bona Julia írása január havában érkezett szerkesztőségünkbe s azóta a néprajzi bizottság megtartotta évi ülését és azon megoldott néhány problémát, amit ez írás fölvet. Szerk. megj.

sági magyaroknál különösen az utóbbi időben ütötte föl fejét az ilyen káros felfogás s tért hódított a sajtóban s néprajzi értekezleteken is), hogy eleget teszünk a népi kultúrhagyomány ápolásának, ha „kampány-szerűen“ nekifogunk, mondjuk, csak népdalok gyűjtésének.

A néprajz ugyan még fiatal tudomány, de az eddigi gyakorlat — még világviszonylatban is, ha akarják — azt mutatja, hogy „kampány-munkát“ még a néprajz sem tűrhet (hacsak nem a tárgyi néprajz, de az is csak kivételes esetekben!) Ha komoly eredményeket akarunk elérni, akkor föltétlenül meg kell szerveznünk a kollektív és tervszerű gyűjtő és kutatómunkát. Ezenkívül, gyökeresen ki kell törölnünk az emberek tudatából a káros felfogásokat is a néprajzról. A néprajz nem jelentheti az exotikus és érdekes tárgyak, a népéletre, népművészetre vonatkozó adatok egyszerű halmozását. A néprajz a maga teljességében kell, hogy vizsgálja az életet, a maga határain belül természetesen, és a maga módszereivel. Az etnosz fejlődését és alakulását, nemcsak múltját, de jelenét is, mégpedig azért, hogy rájöhhessen egy-egy népcsoport fejlődésében, alakulásában érvényesülő törvényszerűségekre. Hogy ilyen átfogó, széleskörű feladatát teljesíthesse, ahhoz először mégis a részletkérdéseket kell, hogy tisztázza egy-egy falun, népcsoporton belül: így a települési viszonyokat, a migrációkat, település földrajzát, a házat, a népi életmódot, az egyes foglalkozási ágakat, az iratlan jog-szokásokat, érintkezését más népekkel és a különböző hatásokat, a viseletet, a nép művészetét, zenéjét, dalait, meséit stb. De öncélúan ezek közül egyikhez sem nyulhat senki, mert feltétlenül zsákutcába jut. Épp ezért szükséges itt az alaposan átgondolt, talán hosszú évekre előre lefektetett egységes keret-terv és kollektív munka. Minden egyéb irány (ahogy magyar néprajzi vonalon eddig is tapasztalhattuk nálunk Vajdaságban, sőt ahogy a beszámolókból kitűnt, az ország más részein is (eredményezheti ugyan egy-egy néprajzi kérdés fölvetését esetleg tisztázását is. Eredményezheti, mondjuk, egy-egy foglalkozási ág, egy-egy népviselet, a népi gyógykezelés stb. megismerését de összefüggő néprajzi képet népünkéről így sohasem kaphatunk. Pedig a célunk épp ez kellene, hogy legyen.

Ma a haladó néprajzi tudományos és gyűjtőmunka világszerte ezen az úton halad. A múzeumok feladata is széleskörűbb lett ezzel. Nemcsak tudományos, de nevelő jellege is van ma már a múzeumoknak. Egy-egy kiállítás sem lehet többé csak érdekes és ritkaértékű tárgyak bemutatása, hanem valóságos tanulmány kell, hogy legyen egy-egy néprajzi kérdésről, foglalkozási ágról, egy népcsoportról vagy a népi élet teljességéről. És, hogy ilyen célkitűzések nemcsak nálunk érvényesülnek politikai okok miatt, ahogy azt egyesek nagyon tévesen magyarazzák, hanem más országokban is azt világosan bizonyítják azok a kiállítások és a haladó néprajzosok tollából kikerült tudományos munkák, amelyekről olvashatunk muzeumi szakfolyóiratainkban épúgy, mint a külföldi: „Die Kunst“ — „Arts“ és „Nationalzeitung“-ban. Alljon itt példának, néhány külföldön megrendezett néprajzi tematikai kiállítás címe is: Firenze, 1949 „Az olasz ház a XIV. sz.-tól a XIX-ig“; Párizs, 1950: „A népi fazekasság századokon át.“

Világosan bizonyítja ezt a célkitűzést a mi vajdasági muzeumaink munkája is, amely néhány évi kemény szervező-munka és előkészület után, 1949-től kezdődően, elsőnek valósította meg hazánk területén a

kollektív gyűjtő-kutatómunkát, főleg a régészet, természetrajz és a szerb-horvát néprajzi munka vonalán. Magyar vonalon sajnos nem, s nem az ő, hanem a mi hibánkból. De munka azért folyt így is. Hogy mit tett a „Vajdasági Múzeum“ 1949-től 1954-ig a

magyar néprajzi kiállítások

megszervezése körül, azt a következő adatok bizonyítják: 1949-ben Bajmokon szervezett magyar néprajzi kiállítást, 1950-ben pedig Csantavéren. Ugyanebben az évben nyílt meg a zentai Múzeum is, s annak keretében az első, állandó-jellegű, magyar néprajzi „gyűjtemény“ is. 1952-ben pedig a „Magyar Ünnepi Játékok“ keretében, a szabadkai múzeumban szerveztek magyar néprajzi kiállítást.

A Bajsán, Bajmokon és Csantavéren megnyitott, nem állandó jellegű kiállítások célja elsősorban a néprajz iránti érdeklődés felkeltése volt és a néprajz iránt érdeklődő emberek esetleges toborzása. Ugyanakkor gyakorlati haszna is volt, mert a falusiak jóvoltából, néhány kölcsönzött tárgy átkerült a Múzeum tulajdonába. A néprajz iránti érdeklődés felkeltését célozta azonkívül az a tíznapos tanfolyam is, amit 1949-ben szerveztek Újvidéken a Magyar Tanítóképző negyedik és a Tanárképző Főiskola magyarszakos növendékei részére.

Mivel Vajdaság nem rendelkezett magyar, de más nemzetiségű, egyetemi végzettségű néprajzossal sem, a Vajdasági Múzeum, hogy mégis megindíthassa a gyűjtő-kutatómunkát a nemzetiségek között is, három tanfolyamot szervezett. Az egyiket Szr. Karlovciban 1949 nyarán, a másikat 1950 májusában, ennek éppúgy mint a harmadiknak, amelyet 1951. szeptemberében tartottak meg, gyakorlati jellege volt inkább, s mindegyiken résztvett a szerb-horvát, külső és belső múzeumi munkatársakon kívül egy-egy ruszin, szlovák, román és egy magyar is.

Hogy a magyar néprajzi gyűjtés érdekében mit tett 1949 óta a Vajdasági Magyar Kultúrászövetség (ma: Kultúrtaács)? Azt hiszem eleget, s mégis kevesebbet, mint amennyit tehetett volna. Fő hibája épp az alaposág hiánya volt s az, hogy nem tartott eléggé szoros kapcsolatot azokkal a múzeumokkal, amelyeknek feladata a magyar néprajzi tárgyak és adatok gyűjtése, feldolgozása és kiállítása volt. Meggyőződésem, hogy az eddigi magyarvonatközös néprajzi munka hibái és fogyatékoságai is innen erednek nagyjából. A közös keret-terv hiányzott és az együttműködés. Minek az, ha nincsenek néprajzzal foglalkozó embereink? Mindegyik elfoglalt másfelé is! Ilyen hangokat is hallottam már. Van ebben igazság. De ugyanakkor azt is hozzáteszem, hogy nincs. Eddig is több, mint tíz ember dolgozott, hol saját szakállára, kedvtelésből, hol a Magyar Kultúrtaács szervezte „kampány“-gyűjtések keretében. Ha ezeknek az embereknek volna egy közös tervük, ha a magyar néprajzzal való foglalkozást nem bíznánk annyira a véletlenre, ha szorosabb kapcsolatokat tartanánk fenn egymás közt s a Múzeumokkal is, meggyőződésem, hogy akkor sokkal komolyabb eredményeket tudnánk már ma is fölmutatni.

Természetes, hogy ezek a hibák nem jelentik egyben azt is, hogy a Vajdasági Magyar Kultúrtaács nem tett semmit ezen a téren. Nemcsak erkölcsi, de anyagi támogatást is nyújtott 1949 és 1953 között. Két néprajzi „kampány“-gyűjtést szervezett. Az egyik csoport Kupuszínát, Do-

roszlót, Bogojevót látogatta meg. Ennek a csoportnak a tagjai: Greszné-Cimmer Anna dr., Sturc József, Herceg János, Sulhóf József, Kovács Sztrikó Zoltán. A másik csoport Szlavóniában járt (Lászlóvó—Kórógy). A csoport tagjai: Penavin Anna, Lévay Anna, Bóna Júlia és Vitkai Gyula. Az így összegyűjtött anyagnak csak egy része került nyomtatásba, az anyag másik része kéziratban maradt, sőt a gyűjtők egy része még föl sem dolgozta anyagát. A kezemben megfordult kéziratok és a nyomtatásban megjelent néprajzi anyag alapján a következő képet alkothattam magamnak az 1949—1952 között végzett néprajzi munkánkról és a munkatársakról:

Greszné-Cimmer Anna dr.: A népi gyógykezelésről, a babonákról, a szokásokról, az életmódról, a ruházkodásról gyűjtött adatokat. A legalaposabb volt a gyűjtők közt s a legtöbb szakértelemmel kezelte összegyűjtött anyagát a feldolgozásnál épp ezért érthetetlen előttem, miért fekszik feldolgozott anyaga még mindig kéziratban. (Csak egy közleménye jelent meg a „HÍD“-ban.)

Penavin Olga: Összegyűjtött anyagának legjelentősebb részét a szlavóniai népnyelvi adatok jelentik. Ugyanakkor a kórógyi-lászlóvi lakodalmi szokásokat népballadákat is feldolgozta. Tudtommal egyéb szokásokról is vannak adatai. Feldolgozott anyaga a „HÍD“-ban látott napvilágot.

Lévay Anna: A már nem élő néptáncokat és népdalokat kutatta föl Lászlóvón és Kupuszinán is gyűjtött ilyen adatokat. Az anyagot még eddig nem dolgozta fel.

Bóna Júlia: A szlavóniai magyarság településtörténetéről, a lászlóviak képviselőteréről, népművészetéről gyűjtött adatokat. Feldolgozta Kupuszina, Doroszló, Bogojevó még élő képviselőit. Adatokat gyűjtött a zenta-környéki halászatról és a horgosi és környéki paprika ültetés- és feldolgozásmódjáról, népi eszközeiről, ezenkívül a Kishomok és környéki pásztoréletéről és pásztor-lakásokról. Feldolgozott anyagát a „HÍD“, a „Rad Vojvodjanskih Muzeja“, és a „7 Nap“ közölte. Adatait a pásztoréletéről, feldolgozatlanul, a „Vajdasági Múzeum“ rendelkezésére bocsátotta.

Tóth Antal: A magyar népdalok legalaposabb ismerője nálunk, a népdal-gyűjtés körül mégis meglehetősen keveset tett eddig.

Sulhóf József: Népzene és népdal-anyagot gyűjtött. Bácska észak-keleti részén. Ugyanakkor foglalkozott általánosabban is a vajdasági néprajz kérdéseivel, csakhogy ezekben főleg újságírói szempontok érvényesültek. Közleményei a „HÍD“, a „7 Nap“ hasábjain és a „Magyar Ünnepi Játékok“ c. könyvben jelentek meg.

Vitkai Gyula: A lászlóvi magyarság népdalait gyűjtötte össze. Anyaga, sajnos, még kéziratban fekszik. Csak néhány népdalt jelentetett meg napi és hetilapjainkban. („Magyar Szó“, „7 Nap“ és „Dolgozók“.)

B. Szabó György és Kovács Sztrikó Zoltán: Mindketten rajaikkal járultak hozzá a vajdasági és szlavóniai magyar népi élet, viselet, ház, tánc stb. megismeréséhez. Kovács Sz. Zoltán kiállítás is rendezett Kupuszinán.

Hogy az eddig végzett munkáról teljes képünk legyen, meg kell emlékeznünk itt azoknak a munkájáról is, akik múzeumainkban dolgoznak, tehát állandóan és hivatásból foglalkoznak magyar néprajzi kérdésekkel, ezenkívül azoknak a munkájáról, kiket nem a múzeumok és a Magyar kultúrta tanács segített. Anyagiakkal különösen nem!

Sulman Mirko dr.: A földművelés, a mezőgazdaság alapos ismerője. Mint a szabadkai Múzeum igazgatója területén a horvát mellett, magyar néprajzi anyagot is gyűjtött. Anyagából a „Rad Vojvodjanskih Muzeja“ közölt.

Degrel István: Népművészeti adatokat gyűjt. Feldolgozta a vojlovicai csángó-magyarország tojás-hímző technikáját és, ahogy egyesektől hallottam, a magyar népmese-monda anyagát gyűjti. Szemelvényeket munkájából a „Rad Vojvodjanskih Muzeja“ tett közzé.

Tél József: Szülőfalujának (Gombosnak) néptáncait, népszokásait gyűjti, azokból dolgozott föl eddig is egyes kérdéseket. Feldolgozott anyagát a „HÍD“ közölte.

Sándor Szilveszter: Egy ideig a „Vajdasági Múzeum“-nak volt külső munkatársa s innen tudjuk, hogy Kispic monográfiájának megírásán dolgozott. Hogy mennyire haladt munkájával, arról az utóbbi időben nincsenek adataink.

Sturc József: Alapos ismerője Kupuszina szellemi és tárgyi néprajzának. Munkája eddig inkább gyakorlati síkon mozgott, és mint ilyen legértékesebb nálunk Vajdaságban.

Katona Pál: Nemrég került a zentai múzeumhoz. Azóta is nemcsak az ottani, meglehetősen rendezetlen és tudományosan fel nem dolgozott néprajzi gyűjtemény átrendezésén dolgozott, de adatokat is gyűjtött a paprika népi feldolgozásának-ültetésének módjairól és, ahogy értesültünk, a tiszai halászatról is. Anyagából eddig még nem tett közzé semmit.

Újházi Erzsébet: A tiszai halászatról, a zenta-környéki pásztoréletről, a horgosi paprika feldolgozásánál használt népi eszközökről gyűjtött adatokat. Anyagát a zentai és „Vajdasági Múzeum“ rendelkezésére bocsátotta, feldolgozatlanul.

Itt kell megemlékeznünk végül egy sajtó alatt lévő könyvről is, amely a folklór-kutatás első könyvterméke lesz nálunk. A könyv teljes anyagát, sajnos, nem ismerem. A könyvnek bizonyára lesznek fogyatékoságai, de még így is jelentős fordulópontot jelent majd megjelentetése most fejlődő vajdasági magyar néprajz-irodalmunkban. A két főszerző: Debelyák Margita és Iljin Milica. Ők gyűjtötték össze és dolgozták fel Kupuszina, Doroszló, Bogojevó és Horgos még élő magyar néptáncait. Ezeknek a falvaknak településtörténetéről Herceg János írt a mellékletben. A népzenejükről és népdalaikról Sulhóf József, népviseletükről Bóna Júlia. A rajz-melléleteket B. Szabó György, a felvételek nagyobb részét pedig Brezsan Gyula készítette.

Ezekután ha bárki, ismerve azt a magyar néprajzi anyagot, amit 1949—1953 között összegyűjtöttünk, megpróbálná összehasonlítani azzal a néprajzi anyaggal, amit a szerbek gyűjtöttek össze nálunk Vajdaságban, egykönnyen rájöhetne, hogy nemcsak mennyiség, de minőség szempontjából is sokkal többet értek el néprajzi-kutató munkájukban, mint mi. Pedig számban nincsenek többen, de van kidolgozott keret-tervük és jól szervezett kollektív munkájuk. Vessük föl a kérdést: hogyan dolgozik az „Etnološka sekcija Naučnog odeljenja Matice srpske“, amely ezt a kollektív munkát nálunk irányítja? Egész vázlatosan értenem majd csak a munka-tervüket: 1949-ben Vajdaság minden részén gyűjtötték a szerb népviseletre vonatkozó adatokat, fölosztva egymás közt Vajdaságot, az etnosz-határokhoz tartva magukat. 1950-ben a földművelésre, mezőgazdaságra vonatkozó adatokat gyűjtötték össze egész Vajdaság területén.

1951-ben a településre, a házra, a népeletre vonatkozó adatokat gyűjtötték. Végső céljuk pedig, hogy az így összegyűjtött anyag alapján megszerkesztik egy-egy vajdasági szerb etnosz-egység monografiáját. S ha ehhez hozzátesszük, hogy figyelemmel kísérik azokat az átalakulásokat is, amelyeket átél, a felszabadulás után, Vajdaság egyes falvaiba telepített boszniai-hercegovinai, makedón ember és közösség, akkor minden túlzás nélkül mondhatjuk, hogy esztendők múlva pontos néprajzi képük lesz majd a vajdasági szerb nép életéről, fejlődéséről és az alakulásában megnyivánuló törvényszerűségekről.

Ugyanakkor nálunk magyaroknál a véletlenre bízott és „kampány-szerű” gyűjtés, ugyanannyi év múlva mindenből: a népdalokból, viseletből, népeletből egy keveset tud majd csak fölmutatni, de egységeket, a haladó néprajz-tudomány szempontjából értékesebbet, nem. Azt hiszem, ennek elkerülése végett volna nagyon jó, minél előbb változtatni eddigi magyar néprajzi gyűjtő- és kutatómunkánk gyakorlatán. Ezért volna jó minél előbb összeállítani egy egységes keret-tervet és megszervezni a minél szorosabb együttműködést egymásközt, s ugyanakkor a Magyar Kultúratanács „néprajzi bizottsága” és a Múzeumok között is.

A néprajzi célokra kiutalt pénz pedig csak így lenne, véleményem szerint célszerűen és gazdaságosan kihasználva.

Bóna Júlia

MK 53

Kundera Milan: Zentai utca

A vajdasági magyar zeneszerzők kérdéséről

Vajdaság kulturéletében jelentős fordulat állott be. Valami jótékony tisztulási, ha úgy tetszik megújhódási folyamat vette kezdetét már néhány hónapja. S ez a folyamat erősen tartja magát, sőt az irodalomról a zenére is áttérjed.

Vonjunk párhuzamot a vajdasági magyar írók és a vajdasági magyar zeneszerzők között: a vajdasági magyar írógárda létezik, van, mozog, alkot, műveik kiadásra kerülnek, pályadíjak tűzhetők ki (pl. színdarabok irására stb.).

Ezzel szemben mi a helyzet a vajdasági magyar zeneszerző gárdával? Nincs semmilyen helyzet. Vajdasági magyar zeneszerző gárda egyszerűen nincs.

A Vajdaság zenetörténetében éppen ezért nagyfontosságú a Magyar Kulturtanács mult év októberében megtartott értekezlete, melyen elhatározták, hogy meg kell teremteni a vajdasági magyar zeneszerző gárdát, lehetőséget adni a zeneszerzéssel foglalkozók tudásának fejlesztésére, hogy ezáltal a vajdasági magyar zenekultúra minél magasabb színvonalat érjen el. Ezen az értekezleten a legfontosabb lépésnek mutatkozott: zenei képzettséget adni a jelölteknek. E célból a Kulturtanács elhatározta, hogy a nyár folyamán négyhetes magyarnyelvű tanfolyamot rendez zeneszerzők részére.

A november első két napján megtartott zeneszerzői szemináriumon kitűnt, hogy mennyire szükség van a jelöltek továbbképzésére. A jelentkezők egyike sem rendelkezik a megfelelő zenei képzettséggel, sőt némelyike a zenei alapismeretekkel sincs tisztában. Csoda-e, ha ilyen körülmények között „megalkotott“ művek azonnal elárulják szerzőjük képzettségének, tudásának hiányát? Főleg a nótaszerzőknél tapasztalható a mesterségbeli tudás nagymérvű hiánya. Az eddig nyilvántartott jelöltek közül három-négy akad, akik rendelkeznek bizonyos szakmabeli képzettséggel. Ez a tény készítette a Magyar Kulturtanács zenei osztályát arra, hogy a tervezett nyári tanfolyamon két részre ossza majd a tanfolyamon résztvevőket: az alacsonyabb képzettséggel rendelkezők és az ú. n. haladók csoportjára.

A szemináriumon egyébként igen érdekes jelenség is volt tapasztalható. A jelentkezők egy része azonnal belátta a zenei továbbképzés szükségességét, de voltak, főképpen a nótaszerzők közül, olyanok is, akik leghatározottabban elvetették a továbbképzés gondolatát, sőt, akadt egy nótacsináló, aki kijelentette, hogy őt csak a szerzői estek rendezése és a kottakiadások érdeklik (!). Igaz, hogy ezért a kijelentésért részben a szeminárium előtt egy-két nappal a Magyar Szóban megjelenő rövid híradás is okolható, mert e híradás valóban említett valamit a hangversenyekről és a kottakiadásokról. Ennek a cikknek közlése véleményem

szerint a legnagyobb mértékben helytelen volt, mert nem lehet egy minőség-feljavítási akciót mindjárt hírverő hangversenyekkel és kottakiadásokkal kezdeni, ott, ahol mindenekelőtt a mesterségbeli tudást kell elsajátítani. Ha annak, aki az eljövendő nyári tanfolyamon résztvesz, sikerült egy magyar népdalt kétszólámú énekhangra pl. Bartók és Kodály stílusában feldolgozni (ezen szerzők műveinek elemzése is tantárgy lesz) máris értékes munkát teljesített, márpedig az a nótaszerző, aki százsámra gyártja a selejtesebbnél selejtesebb termékeket — tehát bizonyosan volna zeneszerzési invenciója — miért ne változtatna eddigi működési körén a vajdasági magyar zenekultúra feljavítása érdekében?

Elöttem hever egy csomó beküldött magyar nóta, a szerzők bírálás céljából adták át. Mindjárt az első pillanatban föltűnik a szerzők hiányos zenei felkészültsége. A legszembeötlőbb az a tény, hogy maga a földolgozás elárulja az állandó tapogatózást, útkeresést. Hogy a kompozíció nehézségein túljusson, nem egy nótaszerző ezt a problémát úgy oldotta meg, hogy tapasztaltabb zenész szaktudását vette igénybe a dallamkíséret írásához. (Nemrégiben hozzám is fordultak hasonló kérelmekkel, ezeknek azonban nem tettem eleget, mert a benyújtott művek formailag szokványos műdal-kópiák voltak, — mindegyike elárulta a teljes hozzá nemértést és a magyar népzene ismeretének teljes hiányát, s ennél fogva tartalmilag nem is tükrözhatték vissza a magyar nép lelkiségét. A dalszövegek értékéről itt még csak említést se tegyek!

Mindössze egy kis átállításról van szó: nóta helyett magyar népdal. (Rendelkezésre áll máris a Dr. Kiss-féle bácskai magyar népdalgyűjtemény, addig, míg a további kutatások újabb anyagot nem nyújtanak.) S ehhez az átállításhoz nem kell több, mint a zene-elméleti tudás, egy kis formaanalízis, az összhangzattan alapismerete, végül az egyszerű ellentét ismerete. Az a jelölt például, aki a zeneelmélet alapismereteinek (intervallumok, skálarendszer, hármashangzatok) tudásával jelentkezik a négyhetes nyári tanfolyamra, biztosra vehető, hogy szert tesz négy hét alatt a fentebb említett ismeretekre, annyival is inkább, ha meggondoljuk, hogy a jelöltnek négy hét alatt nem lesz más dolga, mint zenei ismereteket gyűjtenie, képeznie magát.

A tervek szerint a közeljövőben ismét szervez a Kulturtanács zenei osztálya egy kétnapos zeneszerzői szemináriumot azok részére, akik valami oknál fogva nem jelenhettek meg az elmúlt kétnapos összejövetelen. Ezek között is bizonyára akad majd olyan, akit képességei folytán alkalmasnak talál majd a Kulturtanács zenei osztálya a tanfolyamon való részvételre és aki magáévá teszi a Kulturtanács célkitűzéseit.

Ha a nyári tanfolyamra végeredményben tíz-tizenkét arra minden tekintetben alkalmas jelölt akad, amire megvan minden remény, akkor egy óriási lépést tettünk a vajdasági magyar zeneszerző-gárda megteremtése felé. Ez azonban nem jelenti azt, hogy most már van zeneszerző gárdánk. Korántsem jelenti azt! Ennek a gárdának tovább is meg kell adni a továbbképzési lehetőségeket. Utasításokat nyújtani a jelölteknek arra vonatkozólag, miként dolgozzák fel a nyári tanfolyamon tanultakat addig az időig, míg egy újabb tanfolyamon bemutatják fejlődésüket, újabb műveiket. Természetesen, ha a már tanultak alapján a jelöltek időközben sikerültebb műveket alkotnak, ezeket például egy együttes hangverseny keretében bemutatnák és most már szó eshet a sikerültebb

alkotások kiadásáról is, ha az hozzájárul a vajdasági magyar zenekultura színvonalának emeléséhez. Közben pedig állandó jelszó legyen a kitartó továbbképzés.

Mennyi értékes vajdasági magyar költő új verse vár megzenésítésre!

Mennyi kitűnő nagyobb művet (pl. solo-hangszerekre, énekkarra, zenekarra) lehetne alkotni a vajdasági magyar dallamok gazdag kincstárából!

Milyen fejlett zenekulturáról tennének tanubizonyságot a vajdaság magyarjai, ha pl. egy következő Magyar ünnepi játékok során felvonulnának az eljövendő, alapos tudással rendelkező zeneszerzőink egy szerzői est keretében! Ha pedig már elértük azt az időt, amikor pályadíjak tűzhetők ki a vajdasági magyar zeneszerzők között különböző zenei művek megírására, akkor elmondhatjuk, hogy nekünk, vajdasági magyaroknak van zeneszerző-gárdánk, akkor elétrük azt a célt, amit most magunk elé tűztünk.

Ezek természetesen már későbbi távlatok, de a leghatározottabban állítom, hogy nem megvalósíthatatlanok, miután tehetségekben nincs hiány, ez azonban egymagában nem elég, éppen olyan fontos a mesterségbeli tudás megszerzése is, ami nélkül egy tapodtat sem juthat előre a vajdasági zeneszerző-gárda megvalósításának gondolata.

Röviden vázoltam elképzeléseimet a vajdasági zeneszerzőgárda megvalósításáról. Még csak azt sem mondhatjuk, hogy a kezdet nehézségein kell keresztülesnünk, mert minden kezdeti nehézséget maga a Kulturtanács vállalt magára, nem kimélve semmi anyagi áldozatot. Hálálják meg ezt a fiatal zeneszerzők avval, hogy érdemesnek mutatkoznak ezen áldozatra.

Krombholz Károly

Oszkár Davicso:

D a l

(Novo pokolenje, Beograd, 1953)

Oszkár Davicso legszebb költeményét írta meg ebben a regényében. Költeményt, amelyet nem lehet egy lélegzetveteire elolvasni, lírát, amely több mint ami belefér a rim és az ütem keretébe. Nem lehet egy lélegzetveteire elolvasni, de nem lehet abbahagyni sem. Zuhog, zuhog a beissó monológok sora és egy bonyolult elenponttan törvényei szerint a nagy egészbe, egy igazi, mély emberien igaz és realitásban hatalmas harmóniába egyesül. Nem lírai variációk ezek az oldalak egy költői téma felett, hanem egy hatalmas első ének, tiszta, kristályosan ragyogó és szuggesztív. Líra. De lehet-e többet mondani? Ha a líra a szellem kristályos formája az érzés és gondolat, hangulat és valóság rácsaira feszítve, akkor ez a könyv talán még ennél is több. Az érzések pillanatnyi, de hétszázoldalas lecsapódása. Egy hatalmas, hirtelen képzett hang, amely váratlanul toppan elő a tüdő hörgőiből, és amelyet varázsos költői kézzel ábrázolt társadalmi harc kísér. „Minden felelet az embertelenségre — ének, mondja Davicso egy helyen. És lehet-e másképpen felelni az embertelenségre, mint az élet dalával? Szimbólum ez a regény, de nem konvencionálisan elvont és nem profánul kezdetleges. Egy élet dalol; egy tiszta emberség hangjai rejlenek a betűk mögött.

Valami gyermekien tiszta ez a líra, és gyermekien tiszták, töretlenek és őszinték a regény hősei is.

De nem megmosottak és szublimáltak. Inkább olyanok, akik a legnagyobb piszkon is tisztán sétálnak át. Elég okunk van, hogy Davicso a modern szerb líra legnagyobb alakjának tekintsük és e műve után akár a halhatatlanságát is nyugtázzuk. Egy lírikus legnagyobb művét egy regényben alkotta meg! Nem paradoxizmus ez. És nem elmentmondás az írói természet és a kifejezés között. Inkább a líra dala a valóság ábrázolásában. Megszabadult így a pátosztól és a próza törvényeitől is. Mert a líra nem pátosz, hanem a lényegnek a költészete, a valóság törvényeinek, az érzések áramlatának a legbelső valósága. Éppen ezért emelkedett ez a regény a Népfelszabadító harcok adekvát kifejezőjévé. Nem epikus mélységében lett azzá, ezer veszélyt rejt magában ez a módszer, hanem a lényeg megragadásában. Nem csak eseményeket ábrázolt Davicso, hanem elsősorban a szellemet, amely ezt a harcot áthatja. A szellem koncentrátja ez a mű, és Mityó, a regény hőse, ez a testet öltött szellem, az életre varázsolt valóság. Álomlovag ő, álmodott ember és éppen ezzel több, mint a közönséges ember, maga a testté vált forradalom, a jellemmé alakult harcos akarat, és egy soha meg nem szűnő, állandóan tevékenykedő harcoló és gondolkodó akció, tett, cselekvés. Egyszóval igazi ember, a jövő embere, álmaink hőse, de a történet jelenének az aszkétája.

Szellem és szerelem, mondja József Attila, szabadság-szerelem, mondja Petőfi. A szellem a szabadság szelleme, a szabadság az emberiség álma, harcainak, küz-

delmeinek végső célja, amely maga alá rendelt minden más célt és érzést, a szerelmet is. Mityó ennek a kifejezője. És nem spontán ez a kifejezés, hanem céltudatos, tervszerű. A jövő embere a jelen maszkjában éli életét. És mi az élet? Egy állandó akció, vagy egy nagy készülődés rá. Ember legyen, aki oda tudja magát adni ennek az érzésnek. Mityó oda tudta és oda merte adni. Ahogy felszámol minden érzelmi kapcsolatot maga és környezete között egy magasabb forradalmi törvényszerűség szellemében, mert most nincs idő a magunk ügyes-bajos dolgával törődni, éppen úgy erősíti meg viszonyát a jövővel. A jövő-szabadság vőlegényeként jár-ke, harcol és még e tudat teljében szeretkezik is, nem tudva tovább uralkodni testének biztonságí szelepei felett. Ó, milyen szép és megnyugtató, hogy ennek az álomlovagnak hibái is vannak. A nagyság így válik csak reálissá. És mindez csak azért van, hogy megértsük az áldozat nagyságát és a jellem szilárdságát. Az ő élete olyan mint egy ének, egy felejthetetlen, tiszta líra, a szabadság dala. Akárcsak nagy elődjéé a Du Gard regény Jackjéé. De itt nem a polgár adja az aszkézis alá a mórt, hanem egy húszéves élet indulata, céltudatosan erre a feladatra koncentrált energiája lobban bele a társadalmi harc, a jugoszláv forradalom küzdelmeibe. Mityó a megtestesült forradalom, hiszen egész életét e cél érdekében nevelte és kormányozta. De nem rakott ellenzőt a szemére, hogy másfelé ne lásson. A cél olyan világos és tiszta, hogy nem lehet eltéveszteni, nem lehet elvéteni, mert betölti a bőr minden pórusát, az izom sejtjeibe keveredik és az idegek hálójának anyagává vált. Idealizmus? Romantika? Szimbolizmus? Ahogy a líra lehet idealizmus, romantika és szimbolizmus. Ahogy a kristálytiszta átélés lehet az,

ahogy Ady Fekete zongora című verse szimbolizmus, vagy József Attila Tiszta szívvel című költeménye romantika. A legfőkétebben ábrázolt realitás ez, az írói alkotásban az a pont, ahol a módszer már a maga tárgya is, ahol nem lehet különbséget tenni álom és valóság, realizmus és irrealitás között, ahol a valóság szubjektív igazsága az egyetlen lehetséges és elfogadható valami. Amilyen Mityó élete is.

A fiatalemberek története az irodalom legaktuálisabb és legszebb fejezete még ma is, Julien Sorreltől, Fabris del Dongotól, Werther-től Davicsó Mityójáig az irodalom tele van ilyen fiatal emberekkel. Mityó távlatából érdemes lesz megfigyelni a különbségeket. Ezek a fiatalemberek ideálok és receptek is, törekvések is. A kor, a társadalom ideáljai, viselkedésének, felfogásának mintaképei, törekvéseinek hordozói. Mindenegyik hős életeszményt képvisel. Valami újat, valami mást, mindegyik az új, a megváltozott idők dalát énekli. Mityó is ilyen emberrecept. Az író nagysága éppen ebben nyilvánul meg. Mintaemberré (de nem übermensch-sé!) tudta tenni Mityót. Az elmozdulás szemellátható. Ha a XIX. század legnagyobb ilyen ideálja Julien Sorrel, akkor a XX. századé kétségtelenül Mityó. Sorrel már magában hordja Rastignac Frederic, Pecsorin, Anyegin alakját is, még a Werther sincs messze tőle. A céltudatos előretörést, a boldogulás akkor elképzelhető egyetlen útját választó, a pénzért rajongó burzsoá társadalom erkölcsön, emberségen és igazságon magát túltevő embereit ábrázolja. Az érzelem a pénz, az állás, a társadalmi rang érzelme lesz, az igazi emberi érzelem valami másod-harmadrangú tényezővé válik, amolyan szükséges rossz, amely az embernek inkább akadályt jelent, mint életszükségletet. Mityó másfajta emberrecept. Már a mű alaphangja, a burok, amelyben

megszületett, az is más. Ez a természetes líra az érzelem fokmérője, a tárgy kifejezője, az ideál titkos szava. Zeng a Mityó éneke. Líra. „Rousseau nyugati imádói és követői azt képzelték, hogy érzelmi életet élnek, de tönkrementek, mérgezten a gondolatától, melynek erejét enjük titkos mélységének vizsgálatára fecsérték” (Gorki) Mityó érzelme nem ez a XIX. századi. Nem ő a cél, nem ő az alfa és az omega. Ő csak egy cél szolgálataiban áll. A cél kívül van, a jövőben és hogy mégis Mityóról beszélünk, azért van, mert azonosítani tudta az író önmagát az ábrázolt valósággal, hősét pedig azzal a jövővel, amely szabadságot jelent, rendet és igazságot. A jövő embere ő, a jövő megszállottja. És éppen ezzel a vonásával különbözik minden más regényhóstól. Mityó teljes ember, a halálával teljeseedik be, és a halál előtti éjjelen, amikor megkapja a szerelemben a teljes emberi méretet és mértéket. Mert minden az emberért van, a szerelem, a lélek akciója is, nemcsak a testé. De ez az aszkétizmus a jövő záloga. Sorrel szerelmeken lép át, Mityó szerelemben jut és így lesz teljes emberré. Most találta meg önmaga nagyságát is, és a távlatot is, ahonnan önmagát szemlélheti.

„— Szeretem, hogy az emberről van szó. Ez azt jelenti, hogy rólunk is, a szerelemről is.

— Én is azt gondolom. Nélküle a lélek állandaon csak védekezne. Az, amit a lélek alatt értünk. Nem gondoltam erre az éjszaka előtt.

— Nem tudom. Csodálatos. Nem tetszik nekem. Úgytűnik, mindez véletlen.

— Mi kifogásod van a véletlen ellen? Ő a mi szerencsénk.

— Én az igazságért vagyok, amely mindent feltételez. De nem, ha jól meggondolom, mindennek így kellett történnie. Az én tudatos előkészületeim, Rákó versei, a te képed ott a könyvek között, a

szennyesnek a kosár, és így tovább, minden.

— Kedvesem, nem értelek.

— Itt az ideje, hogy minden vonalom támadjunk, itt az ideje, hogy a lélek offanzív legyen, titkok nélküli, tiszta, nyitott. És jó, hogy nincsenek titkos, leltározatlan fiókjai. Én pontosan tudom, mit viszek magammal a roham előtt, semmi fölöslegest...

— Ez mindegy. Bár szeretsz, elmégy.

— Elemgyek, de ez nem mindegy — mondja Mityó bizonytalanul. Különbben lehet, hogy igazad van. De ez még nem az, amit én szeretnék.

— Mit szeretnél?

— Új embert, teljesen világost, legalább is olyant, amilyent a világ teremt és a szerelem. Azt gondoltam, hogy új szerelmet is kell találni, de nem, csak meg kell találni. Az elveszett, a defanzív lélek legalsó fiókjába szorítva. Ha a korlátok eltűnnek, akkor...

— Milyen lesz az a világ? — kérdezte Anna gyorsan, az idő mult.

— Mint az egyenlőség, mint az igazság, mint a szabadság, mint minden más, amely eddig sorvadozott.“ (661—662. oldal.)

Ez a vallomás több, mint a jelszavak ismételése. A parola csak a kifejezéstől függ, hogy életté váljon. És az élménytől. Mityó nem parolahős. Az új ember, a teljes ember, akinek tetteiben és szavaiban a legbanálisabb dolog is tündéri fényt kap. Hős? Az is. Ideál? Az is. Elvont? Az is. De ennél még több. Egy ember az utópia határán, de az utópia nélkül. Egy ember, egy harc szelleme, egy ember egyéniségében a harc és a szocialista jövő ígérete. Éppen ezért tudott felemelkedni a kor képviselőjévé és a modern szerb irodalom legszimpatikusabb alakjává válni Mityó, Oszkár Davicsó regényének a főhőse.

Oszkár Davicsónak ez az első regénye. Nagy könyve, a Markosz

partizánjai között, a kitűnő prózaíró-t jelezte és most ebben a több mint hétszázoldalas regényében a nagyon régen várt modern klasz-zikus remeket adta az olvasó ke-zébe. Davicsó prózájának van va-lami különös, intenzív ereje, izga-tottság feszül a sorokban, mintha a gondoltnak szűk lenne a szavak ruhája. Szaggattottak és lázasak. Mintha azt a hétszáz oldalt egyszer-re akarta volna kipróbálni magá-ból, mintha hétszáz oldal mondani-valóját egyetlen egy nagy mondat-ba szerette volna foglalni. Távol minden epikai nyugalomtól, a kül-világ minden felszínes témájától és díszletétől a lírai költő spon-tanitásával vetíti a hősokeket és a hősokeken keresztül az esemé-nyeket, bár eseményt amilyent a regényekben megszoktunk, nincs sok ebben a műben. Az egész egy hatalmasan átfogott érzelmi ál-lapot; a hősoke belső monológjainak gyönyörű polifóniája. Valameny-nyen Mityó ariájának szolgálai csu-pán és a maguk mondókáját ennek a harmóniának a feltételében mondják. Csak annyiban, amennyi-ben jelentős az ember egy mamutfa mellett, hogy szemünk az arányo-kat felmérhesse. Emberhez emberi arányok kellene és csak így lesz világos Mityó alakja is. Az ő élete ott lesz igazi élet, ahol a többieké már befejeződött. Anna, a regény gyönyörű asszonyisága, aki Mityó-val majd a szerelmet izletteti meg akár csak Hemingway kitűnő regé-nyében, Akit a haragok elsőirat-nak címűben Maria alakja), elválá-sukkor mondja: én most vagyok utolszor szerelmes. Mityónak ez volt az első. És a regény nagy finá-léja előtt ez a csendes és szenvedé-lyes kettős Mityó és Anna között tetézi be az új ember beteljesülését. Együtt van minden most már: a cél régen ismert, az eszközök is, a tett is, az akarat is, az elszántság is, a teljes ember is: ő, Mityó, a hőso, meghalhat. A regénynek ezt a bel-

ső monológját sokan bizarrnak és modernistának tartják majd és fe-leslegesnek. Pedig éppen ez a mód-szer adja meg a műnek azt a külö-nös varázst, hősokeinek azt a plaszt-i-kusságot, ami olyan nagygyá és olyan emberivé teszi őket. Moder-nizmus-e, ha a hősokeket belülről ki-felé haladva ábrázolja az író és nem külsőségeikben és nem tetteikben. Nem a tetteket ábrázolja, hanem a tettek visszatükröződését a szellem-ben, és ahány tükör, annyi mono-lóg, ahány foncsor, annyi visszave-rődés. És fontos a foncsor anyagá-nak összetétele is. Amikor 1942. márciusának eseményei elé állítja a hősokeket, tulajdonképpen már ábra-zolta is őket, de egy pillanatra sem válik öncélúvá ez az ábrázolás. És milyen mértéktartó és ökonómikus. Nem a környezetben van a hangsúly, hanem a belső visszatükröződése-ken. És egy-egy emberi lélek mily-en sok színre bontja ezt a fényt, milyen sokféle hűrt pendít meg minden egyes benyomás. Nem egész három nap története az egész és hétszáz oldal! De vajjon elég-e a hétszáz oldal? Ha kevesebb lenne, már megbontaná a mű egységét, ha több, talán lapossá és szétfolyóvá válna. Tömör a mű. Ismét felme-rül bennem a könyv hétszáz oldala. Tömör? Néha évtizedekről nem le-het hatszázoldalt elmesélni! És eb-ben a regényben csak a legfonto-sabbat, amit föltétlenül el kellett mondani, azt kaptuk. Lehet azon-ban, hogy néhány monológ rövidí-tésével még nagyobb hatást lehet-ne elérni, a mű még tömörebb lenne és egységesebb. De néha éppen ezekben a fölöslegesnek hitt részek-ben van az arány és az egység alap-köve és fundamentuma. Szinte az árnyékát jelentik ezek az esemé-nyeknek. A tökéletesség zárt, ke-rek, ezek a részek pedig kapuk is, nemcsak az alkotás lényege felé, hanem az író munkájának irányá-ban is.

Ez a mű esztétikai oldala. De még érdekesebb a regénybe rejtett morális, erkölcsi kérdés. Mityó törtetlen hős, egyenes és őszinte. Nincs benne képmutatás. Az életet, az 1940-es évek elejét, az a jövő egyik állomásának tekinti. Őt a jelen nem érdekli. Éppen azért aszkéta. Csak annyiban érdekli és foglalkoztatja mindaz, ami körülötte történik, amennyiben ez a jelen a jövőbe igyekvő ember életében fontos. A jelen feladata, legyen az pártfeladat, társadalmi kötelezettség, családi érdek vagy egyéni szenvedély akciója, csak a jövőhöz viszonyítva nyer értelmet. Ez az a távlat, ahonnan a dolgokat szemléli, ahonnan tudatának ítélőbírája ítél az elébe kerülő benyomások, gondolatok, érzelmek felett. És ez a jövő nem tűri az alakoskodást. Egy eszménye van csak: az egyenesség és a beléje vetett hit. Társadalmi vonalon, és a magánéletben az egyéni ügyek, egyéni problémák föltétlen alárendelése a társadalmi erkölcsnek, a magasabb forradalmi törvényszerűségnek, ahogyan Mityó nevezi. Nála a magánerkölcs és az ember politikai erkölcsé között nincs különbség. A homo politicus ugyanaz, mint a homo moralis. Egyéni érdek és közösségi érdek egy tőről fakadtak. De ez a kérdésnek csak az egyik oldala. Ennél megállva nem jutnánk el a kérdés lényegéhez. A regény fő mozgó erkölcsi kérdésének vizsgálatához, mely a regény központi kérdései között is a legfontosabb, hadd idézzem Petőfit: „Az utókor mondhatja rólam, hogy rossz poeta voltam, de azt fogja mondani, hogy szigorú erkölcsű ember valék, ami egyszóval annyi, mint republicanus, mert a republicanusnak nem az a fő jelszava, hogy „le a királyokkal“, hanem „a tiszta erkölcs“. Nem a szét-tört korona, hanem a megvesztegethetetlen jellem, szilárd becsületesség a republica alapja...” (Naplójegyzetek és hirlapi cikkek, Petőfi

Sándor munkái. IV. kötet 276. oldal) — de nem csak a köztársaságé, hanem a szocialista forradalomé is, mondja Mityó. Kétségtelen, hogy nem az egyszerű, hátköznapian vett erkölcs kérdéséről van szó. A lényeges a társadalmi erkölcs. E körül fordul meg a regény egész eseménykomplexuma. Ez az a többlet, amely Mityóban van és hiányzik a többiekől. Vekovics, a költő skrupulusmentessége, vagy a pártsejt másik két tagjának közömbössége és nemtörődömsége után Mityó alakja teljes emberségben ragyog. Szigorú erkölcsű ember. Különös és a többi hős számára egészen egyéni erkölcsi koordinátarendszer a Mityóé. És nemcsak a barátságban, a harcban is ezzel kell és ezzel lehet mérni. Bajtársank lenni, azt jelenti, hogy a harc részévé válni. És a szerelemben is. Erre most nincs sok idő, most harcolni kell. Az erők összpontosítására van most szükség. Teljes erővel, minden tudásával ebbe veti magát. Mityó egy felhalmozott helyzeti energia, amelynek az útja már előre meg van határozva. Mityó csak a harc lehet. És ez az ő erkölcsrendszere. Mindent a jövőért folytatott harc szemszögéből vizsgált. Ez mondja meg, hogy mi a jó és mi a rossz, mi a hasznos és mi a ballaszt és a szükségtelen. Minden, ami elősegíti a harcot, az jó, mondja Mityó. A szerelem elvon, egyéni egzisztenciánkra tereli a figyelmet, kiszakadást, elzárkózást jelent, tehát szükségtelen és rossz. Az ő szerelme nem ilyen. Ez a törtetlen hős, céltudatos és bátor, a szerelemben nem azt éli át, mint annyi más, és nem úgy. Nála beteljesülés volt. Életének ez az oldala nyitott. Hűszéves. Most már bezárt minden kaput maga után. A jövő férfieszményére rátalált a jövőt sóvárgó nő. És jellemzően, Mityó szerelme tipikusan társadalmierkölcsi jellegű. Az utolsó lélegzetvétel a roham előtt. A már idézett szövegrészünkben azt mondja Mityó, hogy

ő tudja, mit visz a rohamra magával. A szerelem csak letisztította, eltávolította tőle a húszéves ifjú sexualitását, amelyet még a céltudatos előkészületek során sem tudott levetkőzni. Most oldódott meg a rejtély. Életében a szerelem volt az utolsó egyéni valami. Nem abnormalis ez, és nem túlzás. Inkább természetes valami. Hogy felemelkedhess, le kell vetni a szükségtelet és az akadályozó erőket. Jellemzően, Mityót felemelte az utolsó éjszaka élménye, Vékovicst, a költőt lehúzta ez az emberi érzés. Éppen ebben van Mityó erkölcsi nagysága és lírai tisztasága. Mint ha valamilyen szép tiszta óda lenne ez a regény és benne Mityó. Shellyre mondják, hogy éteri. Ebben a regényben is ilyen hangok rezegnek.

A Népfelszabadító harc hatalmas ereje Davics regényében jelentkezik teljes pompájában. Most tudjuk irodalmi síkon is felmérni emberi nagyságát. Vele nemcsak a jugoszláv forradalom kapta meg régen várt nagy alkotását, hanem a jugoszláv irodalom is Sztankovics regénye után a másik legnagyobb mértékkel mérhető művét. Milován Gyilász a Hegyek koszorúja mellé helyezi. Nem joggal.

Bori Imre

Rudyard Kipling: A dzsungel könyve

(*Testvériség-Egység, Újvidék, 1953*)

Az imperializmus elvei előtt behódolt s ennek világnézetét magukévá tevő írók közül csak kevesen értek el világirodalmi nagyságot, kevesen adtak igazán értékes művet. A polgári írók többsége csak úgy tudta megőrizni irodalmi kvalitásait, hogy vagy az új haladó mozgalmakkal kacérkodik, vagy valamilyen formában bemutatja az imperialista világ felbomlását, azaz, ha valamilyen formában szembe fordul ezzel a világgal. Csak kivétel

az olyan író, aki az imperializmus igenlésének, dicsőítésének anyagából formált művészi értéket. Ezek közé a kivételek közé tartozik Kipling is. Ezt a kivételes helyzetét annak köszönheti, hogy az angol imperializmus fénykorában élt, méghozzá Indiában, tehát olyan környezetben, amelyben az imperializmus eszméi mindennapos realitást jelentettek. Kiplingnek erre a kivételes helyzetére világít rá A dzsungel könyve című regénye.

A polgárság egész gazdasága és így világnézete is — individualista. Ennek a világnézetnek a polgári regényben is vissza kellett tükröződnie. Innen van az, hogy a polgári regény központi magva mindvégig az egyén és a társadalom viszonya. A polgári regény kezdetét tulajdonképpen Defoe „Robinson Crouso“-ja jelzi, az a Robinson, aki teljesen kívül él a társadalmon, aki éppen ezért évszázadokig a polgári közigazdászok, filozófusok eszménye, kiindulópontja lett. Újában a polgári írók többsége mindinkább tehernek érzi az Ént. Kipling e tekintetben is kivételt képez, mert megteremti az Én új apologetikáját. Igen ám, de Robinson óta sok minden történt. Így az új Robinson, a kiplingi Maugli kialakulásához nem elegendő a lakatlan sziget, hanem a társadalomtól, az emberi közösségtől még távolabb eső, tökéletesebb vasfüggönnyel elválasztott szinterre van szükség. Ezért van az, hogy Kipling a társadalomtól független egyén, az Én kialakulási folyamatát az őserdőbe helyezi át. Maugli ott nevelkedik, ott alakul ki a farkasok között. A társadalomba való visszatérésre sem az emberi közösség csábítja (mint Robinsont), hanem az individualista alapon értelmezett vonzódás a másik nem iránt. Ugyanakkor a Robinson óta a polgári gazdaság állandóan a javak, a tőke központosítása felé haladt, a polgári individualista jellegű gaz-

daság minőségileg új fokra — a monopolista gazdaság fokára — emelkedett. Természetes, hogy az imperializmus korának individualizmusa is már minőségileg más, mint a kezdeti kapitalizmus individualizmusa, annak dialektikus tagadását — önmaga ellentétévé fejlődését és mégis a lényeges vonások megőrzését jelenti. Ezért más Maugli individualizmusa, mint Robbinsoné. Maugli individualizmusának szerves összetevő része a farkasok felkiáltásában rejlő ilyen elem is: „vezess minket ismét, ó, emberkölyök, mert megcsömörlöttünk a törvény nélkül való élettől, szeretnénk megint szabad néppé lenni!” (93. old.) Igen, a központosított gazdaság, a felduzzasztott hadi és állami gépezet, az imperialista háborúk individualizmusának szükségzerű tartozéka a Törvény vak tisztelete, a Parancs feltétlen teljesítése, mert — a kiplingi filozófia szerint — csak ez teszi szabaddá, Egyénné, Hőssé (új fogalom a kiplingi vagy akár hitleri individuum megjelölésére) az embert. Az ilyen individuum társadalmon kívüli, robinsoni kifejlődése csak az őserdőben lehetséges, ahol az iratlan törvények benemartása valóban az egyed pusztulását eredményezheti.

Fenti világnézeténél fogva Kiplingnek ez a regénye az új individualizmus, az imperializmus individualizmusának kézikönyve lesz, elénk tárja az egész kiplingi eszménykört. A költőfilozófus Kipling azt írta: „Az egyetlen biztos út, A mindig helyes és célszerű út, Legegyszerűbb és legjobb út számunkra egy: a parancs szava!” Maugli is legelőször az engedelmisséget, a törvények tiszteletbentartását tanulja meg Balutól, az öreg medvétől. „Ha Vész és Diadal közt megállok helyed — írta a költő Kipling — S nem rontotta meg lelked e két csalfa szörnyeteg... Akkor tiéd lehet a föld s minden mi rajta van. S a legmagasztosabb ajándék: férfi

vagy, fiam!” Ilyen férfivá fejlődik Maugli, akit nem tesz beképzeltté, hogy Háti, az elefánt, a dzsungel ura is engedelmeskedik neki, és nem rémít meg az, hogy a legszörnyűbb veszedelemmel, a vörös kutyák csordájával kell megvívnia harcát.

Ebből az eszményből kiindulva értékeli Kipling a dzsungel többi jelenségét is. Az ugyanebbe a kötetbe foglalt, „A királynő szolgái” című elbeszélésében elmondja, hogy azt a népet, mely nem tud saját köréből vezért találni, más népek vezetői igázzák le. Az afganisztániak például nem engedelmeskednek emírijüknek, ezért az kénytelen behódolni az angoloknak, akik tudnak engedelmeskedni. Így történik a dzsungelben is. A farkasok nem akarnak engedelmeskedni öreg vezérüknek, Akelának, erre Sir Kán, a tigris befolyása alá kerülnek és egymást érik a csapások. A majmok népét azért veti meg az őserdő népe, mert nem ismeri a törvényt. A kiplingi világnézet, az új individualizmus lényeges tartozéka a nemzeti egység szinte vallásos tisztelete. A polgárság politikusai a haza, a fenyegető veszély nevében hívják fel egységre a népet. Kipling pedig azt írja meg, hogy az állatok veszély esetén mennyire tisztelik az egységnek ezt a törvényét. Szárazságkor például az egész erdő összegyűl a forrásnál, a tigrisek, párducok, farkasok nem bántják az őzet, még Bagira, az öreg párduc is teknősbékát és békát eszik. A kiplingi hősök jelszava: „Cselekedni kell, beszélni ritkán!” Maugli azért gyűlöli meg az embereket, mert sokat fecsegnek, hazudoznak. Távoli eszményként, magasabbrendű emberekként jelentkeznek az angolok, a Sahibok.

Mindannak ellenére, hogy Kipling könyve — mint láttuk — szinte példatára az imperializmus individualizmusa filozófiájának, mégis van művészi értéke. Épp arról van

szó, hogy Kipling ezt a világnézetet, filozófiát egy tetszetős mesébe ágyazza. Így ez a mese kipling-i viszonylatban utolsó kísérletet jelent annak az irodalmi értéknek a megmentésére, amelyet a polgári individualium dicsőítése szükségszerűen szétforgácsol, megsemmisít, ellop. Ezért A dzsungel könyve több mint kordokumentum, több, mint a fasiszta és expresszionista egyén és ezt az egyént dicsőítő világnézet kialakulása egy fokának példatára.

A könyv kiadásának nálunk is megvolt a létjogosultsága. Azzal, hogy nálunk már nincsenek meg a regényt létrehozó objektív és szubjektív feltételek, azzal, hogy felszámoltuk az imperialista gazdaságot, megsemmisítettük az erre felépülő, minőségileg új, kipling-i individualizmus világnézetét, lehetetlené tettük azt is, hogy ez a könyv a kipling-i individualizmus kézikönyve, a faszizmus felé vezető út egyengetője, a faszizmus tápanyaga legyen. Így ma már nálunk ez a könyv nem több, mint egy farkasok közt nevelkedett kisgyerek története, olyan kisgyereké, aki számíthat az egész olvasótábor — és nemcsak a Hófehérke olvasásából kinőtt olvasók — rokonszenvére. Nem több, mint érdekes mese, regény, mint az őserdők világának olyan művészi elénkvetítése, amilyenre csak Kipling képes.

Különben a könyv a Testvériség-Egység könyvkiadóvállalat eddig legszebb kivitelű és legszebben illusztrált könyveinek egyike.

B á l i n t István

Urbán János „Életjel“-e

Fiatal költő első jelentkezése mindig irodalmi esemény, még akkor is, ha nem lép föl nagy zajjal és kirobbanó tehetséggel az ismert

nevek közé. A költészet új mivésével való gyarapodás jelenti ezt az eseményt s ez úgy a literátort, mint az olvasót egyaránt érdekli. Minden egyes kis kötet azt az izgató kérdést ébreszti az emberben: mit is hozott az új poéta magával, mint kész művészi alkotást és milyen ígéretekkel biztatja a várakozót?

Urbán János költői neve nem ismeretlen előttünk, mégis ezekkel az érzésekkel vettem kezembe a könyvét. Szétszórva, itt, ott a lapokban nem egy versét olvastam már, voltak közöttük olyanok is, amelyek emlékezetembe vésődtek, de így, együtt egészen másképpen hat a termés: tisztább, teljesebb a kép és a versek mögött a ciklusok után határozottabban megjelenik a költő arca.

Urbán János munkásköltő. A falun ismerkedett meg az étellel és az irodalommal is. A munkás harcos élete ébresztette föl benne a költőt, a nyomtatott betű szeretete pedig az elhatározást, hogy elszegődjön az irodalomhoz. Nem véletlen ez a találkozás, hanem valóban mélyről jövő indítás szülte s nem is afféle kaland vagy divatos időöltés, mint ahogy az nagyon sok irodalombaráttal történni szokott, hogy a maga módján egy-két verssel „kirándul“ az irodalomba. Leginkább témái győznek meg erről s órála magáról a legtöbbit mondanak. Nem is azzal kezdte, hogy a maga külön örömeit és fájdalmait énekelje meg, csak azért, hogy versbe szője s onnan visszakapja újabb átélésre készen. Az „Én-költészet“ Urbánnál egészen háttérbe szorul; élményei is szerteágazóbb gyökérfűtiek s oda vezetnek, ahonnan ma legtermékenyebben hat az ihletés. Nézzük csak magát a verseit: kis könyvét mindjárt azzal

A költő „Életjel“ című verseskötetét a Szubotcai Kultúregyesületek Szövetsége adta ki. Megjelent 1953 január havában az Irodalmi Klub gondozásában. A bevezető tanulmányt Juhász Géza írta az összegyűjtött versek elé.

kezdi, hogy a „munkások“-hoz fordul és hozzájuk szól. Ha jobban belemézünk a verssorokba, akár a „Beszéd a gyárban“, a „Mosónők énekelnek“, a „Szőnyegszövő nő éneke“, vagy a „Találkozás“ című költeményéről van szó, érezzük és látjuk is, hogy a költőnek nem a szólam-költészet a fegyvere. Divatos jelszó vagy éppen időszerű téma nem igen indította meg, hogy alkalmi rigmusokat zengjen. Ennél sokkal többet akar: elmondani szépen, egyszerű szavakkal azt, amit a mélyből jövő munkás hozott magával. A munkásköltőkhöz intézett szólításából is ez árad:

„S itt vannak, az életet őrzik,
az akarat nagy útján jöttek,
de részei már az erdőnek
és az elmúlást megelőzik.“

A nép soraiból támadt költő egyszerű szavú. A valósághoz még hívebb és eltéríthetlenebb marad, ha csakugyan legfőbb témái a népi gondok. A népi élet, amely szürkebb és látszatra egyhangúbb, mint a poézis, mert a költészetet fenkölt csengésében az ember mindig valami ünnepélyes dísznek képzei. Urbánt ilyen hatásadászatért vagy a mesterdalnokok formaművészetének játékos kiéléséért nem lehet elmarasztalni, mert ilyen kedvtelése nincsenek. De lépésről-lépésre kialakuló témagazdagsága mellett határozottan rá kell mutatnunk arra, hogy igen gyakran, verseinek legérzékenyebb fordulatainál komoly formanehézségekkel küzd. Hiányzik belőle a rutin, a verselésben való bátor és finom füllel érző otthonosság. Ennek híján olykor ritmusérzéke is cserben hagyja, nem követi nyomon az ütemek verstani törvényeit, máskor meg csupán a rím kedvéért olyan strófák megformálásába téved, amelyek érezhetően elpróziaiasítják a verset.

Íme a példa:

„Most tőlünk új az erdőzúgás,
lombjukat tépi ezer veszély,
de a nyárvégi gazdag szemlén
tartalmat zeng a révbejutás.“

Ebben a versben (az erdőzúgástól a révbejutásig) a képzettársítás sem szerencsés és a hasonlat sem kifejező, miért kellett akkor a versszak zeneiségét megbontani? Vagy azután a „Szőnyegszövő nő éneke“-ben három arányosan sima strófa után így fejezi be a verset:

„És a k é s z b e c s o b b a n ő munka
viszi a szívem diadalútra,
hogy az estnek álmos vágya
fénylő csodám megcsodálja.“

A versindítás nyugodt és valamelyest kiegyensúlyozott tónusai után az érthetetlen befejezés szinte bántóan hat. Itt a rím kedvéért és megint a szép szavakért föladta az értelmet és a tiszta gondolatot azért, hogy poétikus legyen.

De lapozunk tovább a könyvben a költő gondolatait kísérve. Az „Inasok dalá“-ból megint kicseng a prózai hang és, ha kissé megfigyeljük, elnyeli a ritmust: „S a lányok ruháján dísz-rózsa mind a mi kedvünk csillogja“. Skandálva rímél ez, de iskolás próbarím. Sokszor a sorok között a végződésekből előre lép kisegítőnek (Míg illanó kedvből ránk ugat az élet vénsége — vagy — Ő a mának hervadt virága, melyet nem tűznek kabátra), el is foglalja a dallam helyét és mesterkéltén kikerekíti a versszakot. Ezekről a vers már nem igazi vers s a választott téma bármennyire is költői (mélyen szép például a „Találkozás“ indulása a bokrok egyszerű, természetes hasonlatával, legszébb darabja a könyvnek) formábaöntése így már nem lehet poézis.

Urbán Jánosnak vannak költői mondanivalói, az „Életjel“-ben épp ezzel ragadott meg bennünket. Ha nem is tartozik a termékeny líri-

kusok közé, akik egy-egy ihlet után tizével-százával írják a verseket, az utóbbi időben nem egy új verssel jelentkezett. De bármennyire is legyenek újak, témában forradalmiak és képekben gazdagok ezek a mondanivalók (nehány közülük érett formát kapott), ha a forma nehézségei gátolják s olykor szinte egészen lefékezik szabad szárnyalását, az igazi költői gondolat nem tud kifejeződésre jutni. A kötet címét is viselő verse „Életjel” már határozottabb, — Urbán szereti ezt a játékos formát —, de egyéni hangja, sajátos nyelve, amelynek muzsikája a tiszai tájról, a faluról és a családi körről szóló verseiben érvényesül, még nem forrott ki. Ami Csépenél már adottság és érettebb költeményekben már jelenvaló, az Urbánnál még csak ígéret. A nehezebben érő költők közé tartozik, mert munkásköltő még hatványozottabban is, mert a formáért folytatott harcát a tárgyismeretekért is meg kell vívnia. Tarsolyában hordja a reményt, az ígéretet: ez most biztatás számba is mehet. Az erő úgy szunnyad benne, mint hamu alatt a tűz, mely föllobbanásra készül, de nagyobb-arányú mű kellene hozzá, amely serkentené valami nagyobb vállalkozásra az egyszerű, halk kis versek helyett. A költőnél a nyugvópont jelenti a megakadást, egészen más fejlődésének természetrajza,

mint a prózairóé. Hevesebb izzásra van szüksége, hogy megjelenjen az a belső és külső hatóerő, amely föl vágja majd a nyelvét. Erénye és pillanatnyi értéke költészetének, hogy erősen hatott rá a népdal és a népballada, de mintha valahogy kissé megtorpant volna ezeknél. Innen a naív hang nála és az a szűk skála, amely már-már egyformán cseng vissza igen sok verséből. Régebbi verseit olvasva, úgy tűnik, mintha ezektől egyetlen lépéssel sem jutott volna tovább, megmaradt volna az ismert szólam állandó ismételtetésénél s az élmény sem érzelemben, sem színben nem gazdagította volna költői hangszerét. Pedig az alkotó tűz, a dolgozók igazi arcáról szóló meggyőző erő csak így teremthet művészi formát, értelmes tiszta alakot.

Kétségtelen, sokban hozzásegítheti ehhez az „Életjel” árán szerzett „tűzkeresztség és természetesen, a belső fölismerés. Mert Urbán János nem torpant meg. Ha olykor el is hallgatott, mert elhallgattatta a visszhangtalanság, azért nem tette le a tollat. Tovább jutott: az „Ott-hon” című verse s e ciklusnak még jó néhány költeménye a jövőbe mutat. Csak egyéni hangját kell megelnie, azt a tiszai hangot, amelyet Adárról hozott, hogy megjelenjen előttünk igazi költői arca.

L é v a y Endre

NOVA MISAO. Két jelentős szepet betöltött és a nemrégiben megszünt irodalmi lap után (Književne Novine, Svedočanstvo) az irodalmi körökben valóban nagy várakozás előzte meg a jóelőre beharangozott új irodalmi folyóirat első számát. Neve: NOVA MISAO és beígért tartalma teljes egészében indokolta ezt, A lyublyanai kongresszus után nem egy mellőzhetetlen és kikerülhetetlen kérdés tette szükségessé ezt a sajtóorgánumot; sokan úgy gondolták, hogy majd a kongresszus megoldja azt, ami megoldásra vár s az utána következő lapok egyszerűen csak regisztrálnak. A kérdés (egész bátran többszámra is tehetjük) sokkal nagyobb horderejű: új lap kell hozzá, nem is új lap, hanem új lapok, új könyvek, új munkavállalások. Korunk eseményei a hazai irodalom berkein belül és kívül is, a világirodalomban annyi új problémát vetnek föl, hogy nem győzi megragadni, hát még földolgozni a siető idővel élő literátor. A NOVA MISAO már ezért is, s legfőképp ezért egészen új utakra lépett. Mindenekelőtt egységesíti magában hazánk irodalmi életét; új távlatokat nyit az irodalom minden műve és olvasója előtt a latin betűs és a három nyelv (szerb, horvát, szlovén) együttes szereplése. Témakörei, rovatai sejtetik az elgondolást, hogy voltaképpen mit is akar elérni vele az élenjáró írőinkből összeállított szerkesztőség. Kitérült a horizont: a szűk beletrisztikai keret egyetemes irodalmi keretté szélesedett; helyet kapott a tudomány, a színvonalas publicisztika, az eszme-politika irodalma, a művészet és a szépiroda-

lom mellett a kritikai és az ismeretterjesztő irodalom.

Korunk társadalmi életében a szépirodalom nem lehet „füves kertcske“, nem lehet elvonatkoztatott művészi törekvés önmagáért. Az olyan lap, amely csakcsupán a szépirodalom mellett köt ki, engedi maga mellett elhaladni az időt. Általánosabbak és egyetemesebbek a követelmények. Így a NOVA MISAO is egyesíti magában mindazokat az irodalmi ágazatokat, amelyek egész szellemi életünk tünkrözői lehetnek.

Az első szám, ha még a kezdő lépekben is, de erről ad hírt nekünk és nem utolsó sorban példát. Bevezetőjében Stevan Dedijer terjedelmes tanulmányt közöl régi és új tudományos életünkről, rámutat mindazokra a tévelygésekre, amelyek a múlt tudományos életnek törekvéseit és időálló értékeit sutba dobták csak azért, mert a múltéi. Külön foglalkozik a Tudományos Akadémia szerepével és rendeltetésével azon az úton, amely a szűk műhelymunka idejétmúlta keretén túllép és megtalálja a kapcsolatokat a külföldi tudományos világgal. Hazánkban új tudományos központok nőttek ki, amelyek ma már nem elszigetelt jelenségek és munkásságuk többé nem csupán földrajzilag meghatározott helyi jellegű, s új, fiatal tudósokkal gazdagodva kiterjesztik tevékenységüket az egész tudományos világ felé.

Gyorgye Kostić „Harc a nyelvek körül“ címmel a világnyelvek mai szerepéről, egyáltalán a nyelv új szerepéről és e szerep betöltéséért folytatott küzdelmekről írt beható tanulmányt. A nyelvi politika kérdésével foglalkozva Dedijer idézi Sztalin hírből már jólismert nyelv-

vészeti cikkét, amely 1950 júniusában jelent meg a moszkvai Pravdában. A tanulmány idevonatkozó szakaszaiból és az említett cikkből vett idézetekből már az első szempillantásra kiderülnek azok az imperialista törekvések, amelyek nemcsak Sztalin cikkét, hanem a moszkvai nyelvészek és „marxista filológusok” munkáját jellemzik. Jóllehet Sztalin e kérdéssel kapcsolatosan ártatlanul az új lingvisztikáról beszél, de főcélja nem ez, hanem az orosz nyelv sorompóbaállítása a földgolyón az „Atlanti lingvisztikával” és az elmaradottabb országokban a Basic-Englich-el szemben. Mint minden nagyorosz vállalkozásból, ebből is kibuggyan a Szovjetunió erőszakos, revizionista politikája és leplezett törekvései. A harc megindult és tart a nyelvek körül: „a nyelveket — mondja Dedijer — ezen a mai harcban keresztül ismerjük meg közelebbről s ez készlet bennünket arra, hogy magát a harcot is jobban megismerjük. És ezen a harcon keresztül magának a nyelvnek a természetét.

Harmadik kiemelkedő írása a folyóiratnak Milován Gyilász vitacikke, amely Dusan Nedelykovics professzor „Filozófiánk a szocializmusért folytatott harcban” című könyvével foglalkozik. Ez a kritikai írás arra mutat rá, hogy a filozófia terén — ezuttal Nedelykovics professzor részéről — mennyi felelőtlen kontárkodás történt csak azért, hogy az író, aki tollat fogott, magát nagy gondolkozónak és nagy filozófusnak mutassa be.

Az új folyóirat a továbbiakban — a szépirodalmi rovatban — közli Petar Šegedin „Ember” című elbeszélésének egy részletét, Erih Koš „Legszebb évek” című novelláját, Matej Bor, Janko Djonović, Gordana Todorović. verseit. Igen gazdag a kritikai és a szemle rovat, amelyben nemcsak könyvpiacunk legújabb terméséről kapunk kritikai

beszámolót, hanem a színházi, képzőművészeti, építészeti stb. életéről is egy-egy közlemény időszerű ismertetőt ad az olvasónak.

NAŠA STVARNOST. Új folyóirat, az ezelőtti „Komunist”, amely született, hogy a társadalmi kérdéseket tegye vizsgálat tárgyává. Szerkesztőségében a társadalomtudomány legjobb művelői foglalnak helyet (Vlajko Begović, Svetozar Vukmonavić, Vojin Guzina, Vladimir Dedijer, Milovan Gylász, Boris Kidrič, Miloš Minić, Milentije Popović, Mijalko Todorović, Stana Tomašević, Josip Hrnčević, Zdenka Šegvić és Lidia Šentjurs), és azokkal a kérdésekkel foglalkoznak, amelyek általános és hazai vonatkozásban leginkább foglalkoztatják közvéleményünket.

Az első szám bevezetőjében Milovan Gylász „Kommunista Pártok a kapitalista országokban” címmel rövid történelmi visszapillantást ad s foglalkozik a pártok szerepével a társadalom gazdasági és politikai fejlődésében. A pártok kereteit és módszereit a kor adottságai és föltételei szabják meg; a fejlődéssel párhuzamosan ezek a keretek és módszerek is változnak s ami szükségszerű volt az Októberi Forradalom idején a lenini Párt munkájában, az ma már idejémtúlta s nem is szolgál mást, mint a moszkvai revizionisták hegemonista törekvéseit. Erre használja Sztalin és hú munkatársai a forradalmi hagyományokat. A fejlett kapitalista országokban ma már nincsenek olyan Kommunista Pártok, amelyek számottevő politikai tényezőként működnek. Kivételt csupán az olaszországi és a franciaországi párt jelent, de ezek sem töltik be történelmi szerepüket a marxizmus tanítása szerint, mert a jelen pillanatban egyetlen tevékenységük az amerikaellenes manifesztációkban merül ki anélkül, hogy komolyabb politikai akciókhoz vezethetne.

Mijalko Todorovics a sztalin bürokrata módszerek és fölfogások fölszámolásáról ír a falu és a mezőgazdaság kérdéseivel kapcsolatosan. Mitra Mitrovics az egyetemekről szóló törvényjavaslat vitájával foglalkozik, Nikola Vujanovics pedig a szakszervezetek tevékenységét ismerteti a munkás igazgatás időszakában. A figyelő rovatban Milos Minics a bürokratikus jelenségeket elemzi, Kiro Gligorov a társadalmi terv vitájának jellegzetességeit dolgozza föl, Joszip Hrcsevics dr. Gamsz András jogi tankönyvről ad kritikai beszámolót (a Vajdaságból elszármazott neves beográdi egyetemi tanárnak, lapunk volt munkatársának a nemrégiben jelent meg a tankönyve „Bevezetés a polgár jogba“ címmel), végül pedig Najdan Pasics A. Bevan angol író és politikus (volt bányász) „Rémület helyett“ című rendkívül érdekes önéletrajzáról ad ismertetőt, amely a nemrégiben jelent meg szerb fordításban is.

KNJIZEVNOST. Az irodalmi folyóirat decemberi száma főleg azért jelent érdekes olvasmányt nemcsak az írók, de az irodalombarratok számára is, mert jónehány írással betekintést ad a világirodalom mai életébe is. Úgy is mondhatnánk: a Knjizevnost a szellemi élet figyelője s ezt a figyelőt igyekszik mindig nagyobb területekre kiszélesíteni.

Természetes, főtémája — irodalomtörténeti és kritikai beszámolóiban is a hazai irodalom. Első közleményeként Zorán Glusevics „Branko Radicsevics és a szerb romantika“ című tanulmányából olvasunk érdekes részletet egy elfeledett Radicsevics-költeményről. — A szépirodalmi rovatban Deszanka Makszimovics, „Gyermekkor“ címmel verses önéletrajzából egy részletet tett közzé; Prezsihov V o r a n c „Tyúkász“ című novelláját Gyuzs Radonics ültette át szerb nyelvre;

külön figyelmet érdemel Vaszko Popa „A mosoly mutatója“ c. prózai költeménye; Miodrag Pavlovics „Fekete torony“ címmel tárcanovellát ad, B. L. Lazarevics pedig „Akvarellek“ címmel három kis verset (Ajándék, Ígélet, Galambok) jelentetett meg. Ebben a rovatban még egy írás állítja meg az olvasót. Iván Iványi elbeszélése az „Ösvény a malachit hegyen“. Témáját a megszállás napjaiból ragadta ki, földolgozása költő tollára vall. — Sztaniszlav Vinaver „Shakespeare fülbevalója“ c. jegyzetei új részleteket tárnak föl a nagy drámaíró még ma sem eléggé ismert életéből. Bozsidar Kovacevics „Az egyesült szerb ifjúság utolsó napjait“ idézi cikkében; a folyóirat most kezdi közölni Jean Divigno párizsi leveleit. (I) levél Jean Paul Sartre harca Camuis ellen; a francia irodalmi élet egyik legjelentősebb eseménye ez ma, körülötte a haladó írók egymásután föl sorakoztak és visszhangja mindmáig nem ült el. — Az irodalmi szemlében mindekelőtt Riszto Tosovics kritikai írása kelti föl az olvasó figyelmét Vittorini álom-költészetéről. A továbbiakban beszámolót találunk a könyvpiac legújabb termékeiről, a lapszemle pedig arról ad hírt, hogy a Londonban megjelenő folyóirat (The Slavonic and East European Review) cikket közöl Petar Petrovics Nyegosról, azonkívül foglalkozik a nemrégiben elhunyt Dragutin Szubotics külföldön élt író és nyelvtanár munkásságával és tájrajzot ad Makedóniáról.

REPUBLIKA. A horvát irodalmi folyóirat decemberi száma kétségtelen, hogy a NOVA MISAO megjelenése után egyik legjelentősebb irodalmi eseménynünk. Nemcsak azért, mert a mai horvát irodalom eleven tükre, hanem inkább azért, mert megszólaltatója Miroszláv Krlezsának. A horvát irodalom legnagyobb élő költője és drámaírója

ebben a számban kezdte közölni „Gyermekkor Zágrábban 1902—3-ban“ címmel annak a naplónak a részletét, amelyet a megszállás nehéz évei alatt, 1942-ben írt visszavonultsága idején. A naplónak külön értékét az adja meg, hogy az író önéletrajzát tartalmazza, a gyermekéveket, amikor Krlezsa Zágráb egyik szögletéből elindult, hogy bármilyen küzdelmek és erőfeszítések árán is az alkotóművészek útjára lépjen.

A lap a szépirodalom hangadója: minden egyes füzete erről tanuskodik. Itt, Krlezsa naplórészlete után Nikola Polics két költeménye következik, a „Fecskék és a vándor“ és a „Fügefá alatt“ címmel. Utána még egy verset találunk, Ante Cettineo tollából. A szépprózában Ranko Marinkovics „Angyal“ című hosszabb elbeszélése a második, igen értékes írásmű.

A szemle rovatban könyvekről és írókról szólnak a cikkek. Mate Balota Pero Lyubics költészetével foglalkozik, Nikola Milicsevics Vinaver legújabb verseskötetét (Euró-

pai éjszaka) ismerteti, Ivó Hergesics Zola halálának ötvenedik évfordulójáról emlékezik meg, Iván Doncevic — a folyóirat szerkesztője — pedig Vladan Desnica irodalomelméleti és esztétikai tévelygéseit veszi bonckés alá és rámutat azokra az elvétésekre, amelyeket a „Krugovi“ és a „Knjževni Jadran“ c. irodalmi folyóiratok tettek közzé Desnica tollából.

Zsivko Jelicsics arról ír, hogy az „irodalmi karrikatúrák“, „satírák“ stb. örve alatt mi minden történik és történhet az irodalomban. A nemrégiben Zvonimir Kujundzsics „Irodalmi népek kellemetlen beszélgetései“ cím alatt „kritikai satírákat“ tett közzé, amelyekben a kritika hangja helyett gyakran a pamfletek hangjával találkozunk az olvasó. Zsivko Jelicsics cikkében ezekre a kitételekre ad választ.

A folyóirat — mint eddig is minden egyes számában — műmelléleteket közöl. A decemberi szám Aristid Maillol rajzait hozza.

(L.)

J E G Y Z E T E K

Szerzői estekre, irodalmi estekre, irodalmi előadásokra érkeznek meghívók mindenfelől a HÍD szerkesztőségéhez, a Magyar Szó szerkesztőségéhez, a vajdasági Magyar Kultúrta- és Irodalmi Társaság vezetéséhez. Könyvkiállítás és könyvnap rendezését is felkínálják a kultúregyesületek. Ez azt bizonyítja, hogy a vajdasági magyar közösség figyelemmel kíséri irodalmi életünket, annak fejlődését, érdeklődik a megjelent könyvek iránt.

Nagyobb szabású irodalmi est volt az idén Versecen. Ebbe a városba a felszabadulás óta kollektíven egyszer sem jutottak még a vajdasági magyar írók. A verseciek szeretettel fogadták a körükbe érkezett írókat, a megrendezett könyvnap is kitűnően sikerült. Az irodalmi esten felléptek Ács Károly, Gál László, Lévay Endre, Majtényi Mihály, Major Nándor és Sulhóf József.

Óbecsén a „Petőfi Sándor” kultúregyesület rendezett igen sikeres irodalmi estet. Nemcsak az alsóvárosiak, egész Becse magyarsága megmozdult: munkások, parasztok, értelmiségiek, mintegy ötszázan, egészen megtöltötték az egyesület nagytermét. Majtényi Mihály bevezető szavai után Csépe Imre, Fehér Ferenc, Majtényi Mihály, Lévay Endre és Sulhóf József voltak ennek az irodalmi estnek szereplői. A színvonalas zenei műsort maguk a becsei szereplők biztosították. Ez az irodalmi est is könyvnapal volt egybekötve.

Zrenjaninban Ady-estet rendeztek, amelyen Német P. István beszélt Ady életéről, a Madách színház tagjai pedig Ady műveiből szavaltak.

Zentán B. Szabó György tartott érdekes, színvonalas irodalmi előadást.

A közeljövőben Zomborban, Topolyán, Adán, Magyarcsernyén és Kulan rendeznek nagyobb szabású irodalmi estet, illetve könyvnapot.

TARTALOM

B. Szabó György: Kilenc ismeretlen József Attila-vers és néhány tanulság	89
Szirmai Károly: Nevelő és tanítvány (novella)	98
Csépe Imre versei: Halál a nyomortanyán, Ágyban maradtunk, Élettöredék	102
Lukács Gyula: Karácsony Rownóban (regényrészlet)	104
Galamb János két verse: Misztikus őszi jóslat, Félhomály	108

Magyar klasszikusok

Juhász Géza: Br. Eötvös József regényírói munkássága (befejező rész)	110
--	-----

Disputa

Olajos Mihály: Vitáink margójára	119
----------------------------------	-----

Néprajz

Bóna Júlia: A magyar néprajzi gyűjtő-kutatómunka kérdése nálunk, 1949-től 1953-ig	126
---	-----

Zene

Krombholz Károly: A vajdasági magyar zeneszerzők kérdéséről	133
---	-----

Könyvbírálat

Bori Imre: Oszkár Davicso — Dal	136
Bálint István: Rudyard Kipling — A dzsungel könyve	141
Lévay Endre: Urbán János — Életjel	143

Lapszemle

146

Jegyzetek

150

Képek

Konyovics Milán rajzai: Sokác leány (címlapon)	
Pihenés	101
Zombor külvárosa	107
Komp a Tiszán	118
Zentai utca	132

Szerkesztőség: Noviszád, A. Rankovicsa 19. Telefon: 20—63

Kiadja a Testvériség-Egység könyvkiadóvállalat, Noviszád,
Arse Teodorovicsa 11

Előfizetési díj: Egy évre 420 D, fél évre 210 D, egyes szám 40 D.

Postatakarékszám 300-T-251. Lapzárta minden hó 10-én

Kéziratokat nem őrizünk meg és nem adunk vissza

„Budutynoszt“ nyomdavállalat, Noviszád

A Vajdasági Magyar Kultúrtaács színműpályázata

Színházi életünk ma már túlhaladta a műkedvelő színjátszás multból oly annyira ismert sablónos színvonalát. A színjátszás Vajdaság-szerte (ha a kisebb együtteseket is figyelembe vesszük) több mint 100 színpadon él.

A lendületes színházi élet egészséges további fejlődését az utóbbi időben a darabhiány akadályozza. A rendelkezésre álló bemutatásra érdemes színművek hiánya szükségessé teszi — ugyanakkor irodalmunk mai fejlődése egyenesen megkívánja —, hogy a ma írója is megkísérelje művészi módon kifejezni korunk drámai mozgalmasságát, életszemléletét, vagy akár a tudás mai fokáról multunkat.

Életünk drámai témában olyan gazdag és olyan bőségesen termő, hogy a történelemben kevés olyan korszak volt, amely annyiféle utat és lehetőséget tárt volna az alkotó elé, mint a mi korunk. Társadalmi fejlettségünk mai fokán a mult társadalmi jelenségeknél és egyes mozzanatainak áttekintése is egyre világosabb.

Ezek az okok készítették a Vajdasági Magyar Kultúrtaácsot, hogy pályázatot írjon ki egész estét betöltő színmű (dráma vagy vígjáték) megírására.

A pályamű terjedelme három vagy négy felvonásos (40—50 gépen írt oldalon). Pályadíj:

- I. díj 80.000 dinár
- II. díj 50.000 dinár.

A pályamű beküldésének határideje 1953 május 1.

Az eredeti művek mellett ugyanakkor pályázatot hirdet a Magyar Kultúrtaács meglevő művek dramatizálására. A pályázati felhívás regények, novellák, elbeszélések, színpadra való átdolgozására vonatkozik. A dramatizálásnál nem csupán a magyar irodalom alkotásai jönnek tekintetbe, hanem a szerb-horvát, szlovén irodalom és a világ-irodalom kiemelkedőbb művei is. A dramatizált pályamű terjedelme ugyanolyan legyen, mint a színműé. Pályadíjak:

- I. díj 50.000 dinár
- II. díj 30.000 dinár

A pályaművek beküldésének határideje 1953 március 1.

A pályaműveket jelíggel ellátott zárt borítékkal együtt — amely borítékban a szerző feltüntetni nevét, címét — kell beküldeni a Vajdasági Magyar Kultúrtaácshoz, Noviszád, A. Rankovicsa 19/I. A pályadíjat nyert művek nyomtatásban is megjelennek, ezért a szerzőknek külön szerzői honorárium jár. A Kultúrtaács fentartja azt a jogot, hogy a nem jutalmazott pályaműveket is — amennyiben azokat előadhatónak találja — kinyomassa és kiadja. Ebben az esetben a szerzőnek szintén jár szerzői honorárium.

A VAJDASÁGI MAGYAR KULTÚRTANÁCS
TITKÁRSÁGA

Moment musical.

Moderato.

Lányi Ernő, Op 159.

ZONGORA.

First system of musical notation for Zongora. It consists of a grand staff with a treble clef on the upper staff and a bass clef on the lower staff. The key signature has one sharp (F#) and the time signature is 3/4. The piece begins with a piano (*p*) dynamic. The right hand features a series of chords and eighth-note patterns, while the left hand provides a simple accompaniment. The instruction *con Pedale* is written below the bass staff.

Second system of musical notation. The right hand begins with a *dolce* marking and continues with a melodic line. The left hand maintains its accompaniment. A *cresc.* (crescendo) marking is placed above the right hand.

Third system of musical notation. The right hand features more complex chordal textures and melodic fragments. The left hand continues with its accompaniment. A *leggero* marking is placed above the right hand.

Fourth system of musical notation. The right hand has a more active melodic line. The left hand continues with its accompaniment. A *cresc.* marking is placed above the right hand.

Fifth system of musical notation. The right hand features a series of chords and melodic fragments. The left hand continues with its accompaniment. The system includes *pp* (pianissimo) markings in both hands, a *poco rit.* (poco ritardando) marking above the right hand, and a *cresc.* marking above the right hand.

First system of musical notation. The treble staff contains a melodic line with a forte (*f*) dynamic marking. The bass staff provides harmonic support with a piano-piano (*pp*) dynamic marking. Both staves feature complex rhythmic patterns and phrasing.

Second system of musical notation. The treble staff begins with a *poco rit.* (poco ritardando) marking, followed by a return to *a tempo*. The bass staff continues with its accompaniment. Fingerings (1), (1), (3), and (5) are indicated for the bass line.

Third system of musical notation. The treble staff is marked *dolce* (softly). The bass staff continues with its accompaniment. The system concludes with a *cresc.* (crescendo) marking.

Fourth system of musical notation. The treble staff features a piano (*p*) dynamic marking. The bass staff continues with its accompaniment. The system concludes with a *p* marking.

Fifth system of musical notation. The treble staff features a *dimin. poco a poco* (diminuendo poco a poco) marking. The bass staff continues with its accompaniment. The system concludes with a *dimin. poco a poco* marking.

Ne hagyj még itt...

(Tompa Mihály.)

LÁNYI ERNŐ

Enek. *Lassan. ábrándosan.* *Mélyen átrezve*

Ne hagyj még itt, ne menj még el, ne

Zongora. *dolce*

ne menj még el! Ez a tisz - ta nyá - ri éj - jel Er - ző lelked bu - ná - já ban

dolce

Hajtsa hoz - zám, tart - sa ná - lam! Vi - rág vagy te,

riten *a tempo*

szép vi - rág - szál! Nap - pal szel - lo su - gár rád száll, rád száll!

riten *a tempo*

Nagyon nyugodtan. *dolciss.*

Sa mi-kor te ugy su-gár-zol: Mély homály fed

en gem tá-voll! Csend-be van föld 'ség te-met-ve....

nagyon gyöngéden

Hald hull-jak most ke-be-led re Reg-gel az-tán meg is hal-bat

Igen iagyan *riten*

A szép éj-jél boldog hat mat, bol-dog bar mat!

molto espress *morendo*

Könyvkiadásunk legújabb értékei

BÓRA SZTANKOVICS:

Gúzsbakötött élet

A klasszikus szerb irodalom egyik legerőteljesebb alakja Bóra Sztankovics. Regénye, a „Nečista krv“, amelynek magyar fordítását ezzel a könyvvel veszi kezébe az olvasó, a jugoszláv regényirodalom legremekebb alkotásai közé tartozik. Alakjai és regényének megrázó cselekménye a múlt századi szerb társadalom küzdelmes életét vetíti elénk.

Ára 140.— dinár.

Könyvbarátoknak 112.— dinár.

A gyermekirodalom feledhetetlen könyve a

Sárkányország

A „Meseország kapuja“ óta a kis olvasóknak szóló könyvek között ilyen kiemelkedő kötet nem jelent meg a könyvpiacon. Ez a mű a Grimm testvérek világhírű gyűjteménye nyomán készült gondos összeválogatásban, ötven sokszínyomású képpel, finom, famentes papíron, kemény félvászon kötésben.

Ára 500.— dinár.

Könyvbarátoknak 400.— dinár.

A jugosz/áviai magyar irodalom két könyve

LŐRINC PÉTER

Görbe-utca 23.

Novellák

Ára 100.— dinár. — Könyvbarátoknak 80.— dinár.

CSÉPE IMRE

Májusi mezőkön

Versek

Ára 90.— dinár. — Könyvbarátoknak 72.— dinár.

Fiatal költő új verseskönyve

URBÁN JÁNOS:

Életfel

A Szabadkai Irodalmi Klub kiadása.

Ára 70.— dinár.

ÍRÓK • KÖNYVEK • OLVASÓK

Időszerű írások mai szellemi és művészetünkről

HERCEG JÁNOS

PAPÍRHAJÓ

Tanulmányok

Je gyzetek

Kritikák

Cikkek

Apró írások

minden

olvasónak

ulitárs

és értékes

kézikönyv.

Siető időben

legjobb

barát

a zsebkönyv.

Új könyvünk

ezzel is

megtakarítja

az elröppenő

perceket

az olvasónak.

Újabb könyvtermésünkben Herceg János könyve az első tanulmánykötet, amelyben cikkeit és kisebb irodalmi tanulmányait gyűjtötte egybe. Pedagógusnak, irodalombarátnak, kultúrmunkásnak, s életünk bármely vonalán foglalatосkodó dolgozónak értékes olvasmányt jelent.

A jugoszláviai magyar drámai irodalom sikeres műve

Sinkó Ervin: ELÍTÉLTEK

D r á m a

Háromfölvonásos drámai játék, amelynek cselekménye mai életünk nagy történelmi eseményeit viszi színpadra. A daraból a Rajk-per előtti napok Budapestje lép elénk izzó hangulatával, sötét embertelenségeivel és egy fiatal jugoszláv kommunista hősi küzdelmével.

Most jelent meg könyv formájában is!

Ára 200.— dinár.

Könyvbarátoknak 160.— dinár.

TESTVÉRISÉG-EGYSÉG könyvkiadóvállalat, Noviszád, Arszá Teodorovics 11

Telefón: 26-33 / Postatakarékszám 300-T-251